

Türkiye'nin Yakın Tarihine Dair Bir Propaganda: Prens Sabahattin Millî Mücadele Taraftarı mıydı?

Propaganda on Türkiye's Recent History: Was Prince Sabahattin a Supporter of the Turkish National Struggle

Ramazan Erhan Güllü*

*Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: R.E.G. 0000-0002-6819-4003

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ramazan Erhan GÜLLÜ,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul/Türkiye

E-posta/E-mail: ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 23.08..2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
13.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
21.09.2023

Kabul/Accepted: 22.09.2023

Atıf/Citation:

Güllü, Ramazan Erhan, "Türkiye'nin Yakın Tarihine
Dair Bir Propaganda: Prens Sabahattin Millî
Mücadele Taraftarı mıydı?," *Tarih Dergisi - Turkish
Journal of History*, 81 (2023): 33-61.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238102>

öz

Mondros Mütarekesi imzalandığı dönemde Prens Sabahattin, 1913 yılından beri ikamet ettiği İsviçre'de bulunmaktaydı. Hem Sultan II. Abdülhamit'e hem de İttihat ve Terakki'ye sert muhalefeti ile tanınan Prens, İttihat ve Terakki'nin savaş suçlusu sayıldığı mütareke döneminde etkin olması beklenen siyasi figürlerdendi. 1919 yılı sonlarında Türkiye'ye dönen Prens Sabahattin'in taraftarları, kendisinin baştan itibaren Millî Mücadele yanlısı olduğunu iddia etmektedirler. Ancak dönemin birincil kaynakları ve Prens'in o dönemki beyanları bu iddiayı doğrulamamaktadır. Bu çalışmada Prens Sabahattin'in Millî Mücadele hareketine karşı tavır ve faaliyetleriyle Mustafa Kemal Paşa ile ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Millî Mücadele, Prens Sabahattin, Mustafa Kemal Paşa

ABSTRACT

At the time the Armistice of Mudros was signed, Prince Sabahattin was in Switzerland, where he had been resident since 1913. Known for his fierce opposition to both Sultan Abdulhamid II and the Committee of Union and Progress, Sabahattin was one of the political figures expected to be active during the armistice period when the members of the Union and Progress were considered war criminals. The supporters of Prince Sabahattin, who returned to Turkey at the end of 1919, claim that he was actually a supporter of the National Struggle from the beginning. However, the primary sources of the period and the statements of the Prince at that time do not confirm this claim. In this study, the attitudes and activities of Prince Sabahattin against the National Struggle movement and his relations with Mustafa Kemal Pasha will be examined.

Keywords: Armistice of Mudros, Turkish National Struggle, Prince Sabahattin, Mustafa Kemal Pasha

Extended Abstract

Prince Sabahattin, the son of Seniha Sultan, who was the sister of Sultan Abdulhamid II, is known as one of the leading figures of the Young Turks opposition. Together with his father Mahmud Celaleddin Pasha and his brother Prince Lütfullah, he went to Europe in 1899 and joined the opposition against Abdulhamid II. Although he was attached to the dynasty on his mother's side, Sabahattin, who preferred to use "Prince," the title of the heirs of the dynasty claiming the throne in Europe, became one of the leaders of the opposition in Europe. However, his relations with the other important element of the opposition, the Committee of Union and Progress, were gradually disintegrating. In particular, the Prince's advocacy of foreign intervention against the Ottoman State and the view of administrative autonomy meant dissolving the Ottoman State for the Committee.

The re-declaration of the Constitutional Monarchy in 1908 could not end the disintegration within the opposition. On the contrary, the new political conjuncture led to a fierce political struggle between the two groups. There was a political competition in the constitutional system as to which group's political and social views would dominate. The Unionists continued to carry their old criticisms and concerns about Prince Sabahattin. The fact that the Committee of Union and Progress became more active in the political arena led Prince Sabahattin and his group into fierce opposition against the Committee of Union and Progress, just as they did against Abdülhamit II. Indeed, during the Second Constitutional Monarchy, Prince Sabahattin had to leave the Ottoman State twice and flee abroad. The Prince and his supporters were always suspects in the March 31 Revolt, the coup attempt against the Union and Progress in 1913, and the murder of Grand Vizier Mahmut Şevket Pasha in the same year. The Prince fled abroad during the investigations of the coup attempt, and he was sentenced to death in absentia for the assassination of Mahmut Şevket Pasha. Consequently, Prince Sabahattin lived in Switzerland for about six years, from 1913 until he returned home at the end of 1919 after the signing of the Armistice of Mudros. During this period, he continued his opposition from abroad and expressed his criticisms of the Committee of Union and Progress in his writings.

The Ottoman State's defeat in the First World War and the signing of the Armistice of Mudros were considered by Prince Sabahattin and his supporters to be a vindication of their ideas. They had opposed the Committee of Union and Progress from the beginning of the Second Constitutional Era. It was the Unionists who were responsible for the entry of the State into the war and the subsequent defeat. They thought that this situation alone justified the views of Prince Sabahattin. There was also sympathy for Prince Sabahattin in the political arena. However, this sympathy stemmed not from the vindication of the Prince's views, but from his pro-British policy. Sultan Vahdettin saw a political discourse that did not

conflict with Britain as a way of establishing close relations with Britain after the armistice. Prince Sabahattin, who was known for his pro-British political line, could have contributed to the establishment of the desired closeness with Britain if he held a State office in this period. For this reason, Sultan Vahdettin sent word to Prince Sabahattin through his close friends, immediately after the armistice, to return to Istanbul. The Prince was expected to become Grand Vizier or represent Turkey at the Paris Peace Conference. He even convened a congress in Switzerland with his supporters at the invitation of the Sultan and presented a memorandum containing Turkey's rights and demands to the peace conference. However, in March 1919, when Damat Ferit Pasha was appointed as the Grand Vizier, the Prince gave up on returning to Turkey. Sultan Vahdettin wanted to implement his policy of closeness with Britain not with Prince Sabahattin, but with another pro-British statesman, Damat Ferit Pasha. Prince Sabahattin was against Damat Ferit Pasha as well. There had been ongoing political and personal animosities between the two. For this reason, Prince Sabahattin returned to the country only after Damat Ferit gave up the Grand Viziership in September 1919.

He came to Istanbul in December 1919. On his return to the country, the National Struggle movement was institutionalized and entered into a political struggle with the Istanbul Government. The supporters of the Prince held to a historical narrative stating that he supported the National Struggle since his arrival. It is stated that as soon as the Prince arrived in Istanbul, he made statements in favor of the National Struggle, saw the military struggle as justified, and always took the side of Mustafa Kemal Pasha. The entry of this narrative into the literature was especially marked in the works of Ahmed Bedevi Kuran and Nezahet Nurettin Ege, who were close to Prince Sabahattin.

However, Prince Sabahattin did not have a political stance in support of the National Struggle after he arrived in Istanbul. Although he did not openly take an oppositional stance, he did not have an attitude or activity that we can describe as pro-National Struggle either. Indeed, he had a "happy medium" attitude, trying to be close to both the Istanbul Government and Sultan Vahdettin and the Representative Committee. He was expecting to be brought to the Grand Viziership, and to realize this expectation, he aimed to meet his own political goal by keeping in touch with both parties, but the developing political and military events did not enable the Prince to fulfill his expectations. During the official occupation of Istanbul on March 16, 1920, Prince Sabahattin took a harsh stance against the National Struggle. He repeated the classic oppositional discourse, which saw the military movements in Anatolia as responsible for the occupation, and thought that he would be appointed as the Grand Vizier due to his pro-British political stance and that the Anatolian movement would become ineffective. However, the opening of the Grand National Assembly in Ankara and the continuation of the military successes of the National Struggle once again revealed the Prince's lack of foresight. In this process, the Prince, who tried to get closer to Ankara again,

congratulated Mustafa Kemal Pasha with various telegrams and sent messages praising the National Struggle, but he could not achieve any rapprochement with Ankara. After the proclamation of the Republic, he was expelled from Turkey once again during the exile of the dynasty in 1924 and lived in Switzerland again until he died in 1948.

The works of Prince Sabahattin's supporters are generally memoirs, written after the proclamation of the Republic, and they see the exile of the Prince with the dynasty as wrong. In their works, they emphasize insistently that Prince Sabahattin was a supporter of the National Struggle, and indeed, they try to seek evidence for the unfairness of the exile decision. In this study, the relations of the Prince with Mustafa Kemal Pasha and the National Struggle movement will be examined, along with the claims of his supporters. Archival documents and the press of the period provide enough data to enable us to understand the political attitudes and activities of Prince Sabahattin in this period.

Giriş

Sultan II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu olan Prens Sabahattin, Jön Türk muhalefetine öncü isimlerinden birisi olarak bilinmektedir. Babası Mahmud Celâleddin Paşa ve kardeşi Prens Lütfullah ile birlikte 1899 yılında Avrupa'ya giderek II. Abdülhamit karşıtı muhalefete dâhil olmuşlardı¹. Hanedana anne tarafından bağlı olmasına rağmen, Avrupa'da taht iddiasındaki hanedan varislerinin ünvanı olan “Prens”i kullanmayı tercih eden Sabahattin², Avrupa'da muhalefetin liderlerinden birisi haline gelmişti. Ahmed Rıza Bey önderliğindeki Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçi ve dış müdahaleye karşı çıkan muhalefet anlayışını kabul etmeyerek, muhalefet içerisinde yeni bir grup kurmuştu. Özellikle Prens'in Osmanlı Devleti'ne karşı bir dış müdahaleyi savunması ve idari özerklik görüşü, İttihat ve Terakki için Osmanlı Devleti'ni dağıtmak anlamına gelmekteydi. Prens ise “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti”³ adıyla kurumsal bir yapıya dönüştürmeye çalıştığı kendi görüşleri çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak vilayetlerinin idari bir özerklik ile yönetilmesini savunuyordu. Bu fikri “adem-i merkezîyet” olarak ifadelendirmişti. “Teşebbüs-i şahsi” fikri ile de bireysel girişimciliğin artırılması ve özendirilmesi politikasını kastediyordu. Doğu toplumlarında ve dolayısıyla Osmanlı'da toplumcu bir anlayışın hâkim olduğunu, bu anlayışın da bireylerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini engellediğini iddia ediyordu⁴. Bu görüşler temelde Fransa'da etkili olan ve Anglo-Sakson milletleri dünyadaki en gelişmiş medeniyetin temsilcileri olarak gören Science Sociale ekolünün görüşleriydi. Bu ekolü tamamen benimseyen Prens, toplumsal olarak Anglo-Sakson medeniyeti savunucusu olduğu gibi siyasi olarak da açık bir İngiltere taraftarıydı. Kadrosuyla birlikte İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne askerî müdahalesi dâhil olmak üzere her şekliyle İngiltere yanlısı tavırlarını göstermekteydiler⁵.

Prens'e göre öncelikle II. Abdülhamit tahttan indirilerek “istibdat” idaresinden kurtulup özgürlükçü bir anayasal düzene geçilmeli, ardından da Osmanlı toplumsal yapısını, kendi savunduğu görüşler çerçevesinde değiştirip düzeltmek için çalışılmalıydı. Bu temel siyasi ve toplumsal görüşleri çerçevesinde de Sultan II. Abdülhamit'e karşı sert bir muhalefet yürütmüştü. Ancak muhalefetin diğer önemli unsuru İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arası giderek açılmıştı. 1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi muhalefet içerisindeki

- 1 Cavit Orhan Tütengil, *Prens Sabahattin*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1954, s. 17-21; Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmî Müdafaaaları*, Güneş Neşriyat, İstanbul 1977, s. 3-10.
- 2 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 396.
- 3 Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 365-370; ayn.yzr., *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 211-214.
- 4 Toplumsal görüşlerini detaylı olarak izah ettiği kendi çalışması için bkz. Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimâî ve Programı*, Kader Matbaası, İstanbul 1334 (1918).
- 5 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2011, s. 217-218.

ayrışmayı sonlandıramamıştı. Aksine bir an önce II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini savunan Prens Sabahattin ve kadrosuna karşı İttihatçıların Sultan'ı tahttan indirmek için hamle yapmamaları aradaki çatışmayı körüklemişti⁶.

Yeni siyasi konjonktür iki grup arasında sert bir siyasi mücadele yaşanmasına neden olmuştu. Anayasal sistemde hangi grubun siyasi ve toplumsal görüşlerinin egemen olacağı şeklinde bir siyasi rekabet söz konusuydu. İttihatçılar Prens Sabahattin'e karşı önceki eleştiri ve endişelerini taşımaya devam ediyorlardı. Siyasi alanda İttihat ve Terakki'nin daha etkin hale gelmesi de Prens Sabahattin ve grubunu tıpkı II. Abdülhamit'e karşı olduğu gibi İttihat ve Terakki'ye karşı da sert bir muhalefete sürüklemişti. O derece ki Meşrutiyet döneminde Prens Sabahattin iki defa Türkiye'yi terk ederek yine yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştı. "31 Mart İsyanı"nda yer aldığı iddiasıyla⁷ sorgulanmış ve ardından yurt dışına çıkarak 1912 yılına kadar Türkiye'ye dönmemişti. 1913 yılında İttihat ve Terakki'ye karşı düzenlenen darbe teşebbüsünde⁸ ve aynı yıl Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayında Prens ve taraftarları hep zanlı durumundaydılar⁹. Prens, darbe teşebbüsüyle ilgili soruşturmalar sırasında tekrar yurt dışına kaçtığı gibi, Mahmut Şevket Paşa suikastı nedeniyle de hakkında gıyaben idam cezası verilmişti¹⁰.

Böylece 1913 yılından, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrası 1919 yılı sonlarındaki tekrar dönüşüne kadar Prens Sabahattin, yaklaşık altı yıl yeniden İsviçre'de yaşamıştı. Bu dönemde de yurt dışından muhalefetini sürdürmüş, yazdığı yazılarla İttihat ve Terakki'ye karşı eleştirilerini dile getirmişti. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin uyguladığı politikaları tamamen yanlış buluyordu. Dönemin güç dengeleri içerisinde bir "zorunluluk" politikasıyla Almanya ile ittifak yaparak savaşa dâhil olan Osmanlı Hükümeti'nin, mutlak bir surette İngiltere ve Fransa ile uzlaşmasını ve savaşa onların safında katılmasını savunuyordu¹¹. Görüşlerini, Sultan V. Mehmed Reşad'a ve Talat Paşa'ya çektiği uzun telgraflarla anlatmıştı. Savaş devam ederken de Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden ayrı olarak İngiltere ve Fransa ile ayrı bir barış yaparak savaştan ayrılmasını

6 Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet – Yarıda Kalan İhtilâl – Tehcirin İç Yüzü – Nizamiye Kapısı -Prens Sabahattin ve Taklib-i Hükümet*, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 190-200.

7 Cemal Paşa, *Haturalar: İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı Anıları*, yay. haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 30.

8 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 595-603; ayn.yzr., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 394-400.

9 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 605; ayn.yzr., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 417-418.

10 Nevzat Artuç, "Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 12 (Isparta 2005), s. 73-102.

11 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 637-643; Nevzat Artuç, "Prens Sabahaddin Bey'in, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın Yanında Birinci Dünya Savaşı'na Girişini Engelleme Çabaları", *Belleten*, LXXXI/291 (Ankara Ağustos 2017), s. 619-642.

istemmişti¹². Ancak bunlar sadece Prens'in kişisel görüşleri olarak kalmış, hükümet kendisiyle bir temas kurmadığı gibi fikirlerini de dikkate almamıştı¹³.

Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması Sonrası Prens Sabahattin

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılarak Mondros Mütarekesi'ni imzalaması, Prens Sabahattin ve taraftarlarınca kendi fikirlerinin haklı çıkması olarak değerlendirilmişti. Meşrutiyet dönemi başlarından itibaren İttihat ve Terakki'ye muhalefet etmişlerdi. Onlara göre devletin savaşa girmesinin ve savaştaki yenilgisinin sorumlusu İttihatçılardı. Bu durumun tek başına Prens Sabahattin'in görüşlerini haklı çıkardığını düşünüyorlardı¹⁴. Siyasi alanda da Prens Sabahattin'e karşı bir sempati vardı. Ancak bu sempati, Prens'in görüşlerinin haklı çıkmasından değil, onun İngiltere yanlısı siyasetinden kaynaklanıyordu. Öncelikle çıkarılan "Afv-ı Umûmî Kararnâmesi"yle, Mahmut Şevket Paşa suikastinden dolayı idama mahkûm edilmiş olanlar affedilmişlerdi¹⁵. Prens Sabahattin de bunlardan biriydi. Ülkeye dönmesi için hukuki bir engel bulunmamaktaydı. Sultan Vahdettin, mütareke sonrası İngiltere ile yakın ilişkiler kurabilmenin yolu olarak İngiltere ile çatışmayan bir siyasi söylemi zorunlu görüyordu. İngiltere yanlısı siyasi çizgisi bilinen Prens Sabahattin'in bu dönemde bir devlet görevinde bulunması İngiltere ile istenen yakınlığın tesisine katkı sağlayabilirdi. Bu yüzden Sultan Vahdettin, mütarekenin hemen ardından Prens Sabahattin'in İstanbul'a dönmesi için kendisine yakın arkadaşları aracılığıyla haber göndermişti. Prens'le teması yakın arkadaşı ve bir dönem hususi kâtibi de olan Satvet Lütfi (Tozan)¹⁶ sağlamaktaydı¹⁷. Satvet Lütfi Bey'e bu talep Sadrazam Tevfik Paşa tarafından iletilmişti ve kamuoyuna da Tevfik Paşa'nın bir siyasi hamlesi olarak yansımıştı. Ancak aslında Prens'i davet eden bizzat Sultan Vahdettin'di¹⁸. Prens Sabahattin talebe olumlu yaklaşmıştı ve İstanbul'a dönmeyi kabul etmişti. Türkiye'ye geldiğinde Sadrazam olması veya Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'yi temsil etmesi bekleniyordu. Kendisi zaten

12 Muhammed Sarı, "I. Dünya Harbi Öncesi İngiltere'de Kurulan Türkoofil Bir Dernek: The Anglo-Ottoman Society", *Bellekten*, LXXXIII/298 (Ankara Aralık 2019), s. 1065.

13 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 673-674.

14 "Prens Sabahaddin Bey", *İçtihaad*, nr. 128, 1 Kasım 1918, s. 2765-2766; Necati Kemal, "Prens Sabahaddin Bey", *Yeni İstanbul*, nr. 11, 19 Kasım 1918, s. 1.

15 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: III – İttihat ve Terakki: Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hüriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 557; Sina Akşın, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 117.

16 Satvet Lütfi ile Prens Sabahattin dostluğu, II. Abdülhamit dönemindeki Jön Türk muhalefeti yıllarına dayanmaktaydı. Yakınlıkları zamanla artarak Prens'in "sır küpü" haline gelen Satvet Lütfi, bir dönem hususi kâtipliğini de yaptığı Prens Sabahattin'in ülke içindeki siyasi faaliyetlerini organize eden ekibin de her zaman başında yer almıştı. Prens'in Avrupa'daki çalışmalarından Türkiye'deki siyasi faaliyetlerine, taraftarı olarak kurulan cemiyet ve fırkalara varıncaya kadar her teşebbüsünün içinde Tozan mutlaka bulunmaktadır. Rifat N. Bali, *Satvet Lütfi Tozan: Büyük Bir Maceraperest, Koleksiyoner, Hayırsever*, Libra Kitap, İstanbul 2018, s. 42-70.

17 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 2012, s. 739; ayn.yz., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 452-453.

18 Amiral Webb'den İngiliz Dışişlerine 13 Aralık 1918 tarihli telgraf; TNA, FO, nr. 371/3419 No: 157.

Avrupa'da bulunan arkadaşlarıyla bazı çalışmalar yapmaya başlamıştı. Sultan'ın daveti sonrası taraftarlarıyla İsviçre'de bir kongre toplamış¹⁹ ve barış konferansına Türkiye'nin hak ve taleplerini içeren bir muhtıra sunmuştu. Muhtırada, özet olarak Wilson prensiplerinin 12. maddesine dayanılarak Türklerin çoğunluk oluşturduğu bölgelerde bağımsız Türk Devleti'nin varlığının tanınması isteniyordu. Konferansta, İstanbul'un Türkiye'ye bırakılıp bırakılmayacağına dair yaşanan tartışmalara atıf yapılarak²⁰ da İstanbul'un Türkiye'den koparılamayacağı vurgulanıyordu²¹.

Ancak 1919 yılı Mart ayında Damat Ferit Paşa'nın Sadaret'e getirilmesi üzerine Prens, konferans nezdinde yürüttüğü faaliyetleri durdurduğu gibi Türkiye'ye dönmekten de vazgeçmişti. Sultan Vahdettin, kendisi İstanbul'a davet etmiş olmasına rağmen, İngiltere ile yakınlık politikasını Prens Sabahattin ile değil de diğer bir İngiltere yanlısı devlet adamı Damat Ferit Paşa ile uygulamak istemişti. Prens Sabahattin, Damat Ferit Paşa'ya da muhalifti. İkili arasında önceden beri devam eden siyasi ve şahsi husumetler bulunmaktaydı. Prens Sabahattin bu atama üzerine Türkiye'ye dönmemişti. Sultan'ın, Prens'in bu atama ile ülkeye dönmek istemeyeceğini bilerek böyle bir hamlede bulunduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Mütarekenin hemen ertesinde hızlı bir kararla böyle bir davette bulunan Sultan'ın, Damat Ferit ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın telkinleriyle de kararında bir değişikliğe gitmiş olması muhtemeldir. Zira Sultan Vahdettin için, kardeşi II. Abdülhamit'e karşı sert muhalefetiyle bilinen ve Meşrutiyet döneminde adı darbe ve suikastlere karışmış olan yeğeni Prens Sabahattin iç siyaset açısından pek güven telkin eden bir figür değildi. Bununla birlikte İngilizlerin de Prens Sabahattin'in Sadaret gibi bir göreve getirilmesi konusunda çok istekli olmadıkları anlaşılmaktaydı. Sultan'ın karar değişikliğinde İngilizlerin tavrını sezmiş olmasının da etkisi olması muhtemeldir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği yetkilileri İngiliz Dış İşleri'ne verdikleri bilgilerde, açıkça Prens Sabahattin'e bir İngiltere desteği varmış gibi davranılmasını doğru bulmadıklarını yazıyorlardı. Komiserliğe göre, Türkiye'nin kendi haline bırakılması ya da yönetime tamamen el konulması en doğru

19 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 694; ayn.yzr., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 445-446.

20 Paris Barış Konferansı'na Ermeni ve Rum patrikhaneleri ortak bir muhtırayla müracaat etmişler, Ermeni ve Rum milletleri adına Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia etmişlerdi. Muhtırada İstanbul'un Rumlara ait olduğu ifade ediliyor, Rumlara bırakılacak şehrin Yunanistan'la birleşmesi isteniyordu. Her iki milletin konferanstaki temsilcisi de Venizelos olacaktı. Venizelos İstanbul hakkında konferansta taleplerde bulunmuştu. Müttefikler Venizelos'un taleplerini onaylamasa da İstanbul'un tarafsız bir şehir haline getirilmesi ve şehirde uluslararası bir yönetim kurulması gibi seçeneklerin de konuşulduğu iddia ediliyordu. Türk kamuoyu ve siyaseti, bu dönemde bu iddialara karşı çıkarak, İstanbul'un bir Türk şehri olduğunu vurgulamıştı. Kamuoyunda bu hususta yaşanan tartışmalar hakkında bkz. Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğünün Muhafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2021, s. 50-68.

21 Cenevre'de Türk Liberaller Kongresi tarafından Barış Konferansı'na sunulan muhtıra; TNA, FO, nr. 608/110/2, E. 390. Muhtıraya ek olarak İstanbul ve Anadolu'nun nüfus istatistikleri de sunulmuş, Türkiye'nin taleplerinin hukuki şartlara uygun olduğu vurgulanmıştı. TNA, FO, nr. 608/110/2, E. 387.

politika olacaktı. İngiltere destekli bir hükümet kurulmasına yardım gibi politikalar yanlıştı²². Fiilî işgalle İstanbul'da istedikleri baskı mekanizmasına sahip olan ve Osmanlı Hükümeti'ni etkisizleştiren İngilizlerin²³, Prens Sabahattin gibi ülkede ciddi bir siyasi ve toplumsal karşılığı ya da idari mekanizma üzerinde etkisi olmayan bir figürü alenen desteklemek istemediği anlaşılmaktaydı. Sultan Vahdettin muhtemelen bu tavrı sezmiş ve onun yerine İngiltere ile daha yakın politikalar üretebileceğini düşündüğü Damat Ferit'i atamıştı.

Bu arada, Damat Ferit'in Sadaret'e atandığı günlerde, Cenevre'de yayımlanan *Tribune de Genève* gazetesinde Prens'in bir söyleşi yayımlanmıştı. Önceden yapıldığı anlaşılan ve Türkiye'ye dönerek Sadaret görevinin kendisine verileceğinden oldukça umutlu olan Prens söyleşide, İngiltere'nin "manevi" desteğiyle siyasi programını hayata geçireceği beklentisi içerisindeydi. Ayrıca Arapların Osmanlı'dan tamamen ayrılışını onaylamakta, Ermenilerin arzularına karşı çıkmayı ve Türk idaresinde devam etmelerini istemeyi adil bulmamakta, yayımlacı amaçlar taşımadığı sürece Rumların taleplerini destekleyeceğini belirtmekteydi. Oldukça geniş olan röportajında, kapitülasyonların kaldırılması hususunda dahi net bir şey söylememekte, sadece önceki haliyle kapitülasyonların devamının doğru olmayacağını ifade etmekteydi²⁴. Buradaki görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Prens Sabahattin, -bu söyleşiden birkaç ay sonra başlayacak olan- Millî Mücadele hareketi ile ülkenin geleceği hakkında temel anlayış olarak aynı fikirde değildi. Ermenilerin arzularına karşı çıkmayı doğru bulmadığını ifade etmesi dahi Millî Mücadele hareketinin Doğu Anadolu'daki mücadelesiyle çelişmekteydi. Prens, kendi kabinesini kurarak, idari bir özerklik içerisinde İstanbul merkezli liberal bir siyaset uygulamak istemekteydi. Bununla birlikte mütareke dönemi şartlarında liberal ve "adem-i merkeziyetçi" bir siyaset konjonktürel olarak bütünleştirici bir söyleme sahip görünse de Millî Mücadele taraftarlarının baktığı pencereden tam aksi bir anlam ifade ediyordu. Bu bakış pek haksız da değildi. Paris Barış Konferansı'nda gayrimüslim unsurların bağımsızlık talepleriyle birlikte Kürtler ve Araplar gibi bazı Müslüman unsurların içinden de Osmanlı Devleti'nden ayrılma talepleri gündeme gelmişti. Konferansa giden çeşitli temsilciler bu konularda talepler iletilmişlerdi. Bu konjonktürde, "adem-i merkeziyet" savunusu sadece Osmanlı topraklarının dağıtılması anlamına gelecekti. Damat Ferit Paşa dahi, bazı Osmanlı unsurlarının temsilcileri tarafından konferansa sunulan taleplere karşılık olarak kendisinin konferansa hitaben sunduğu bir muhtıradan, Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında sahip olduğu sınırların korunmasını istemişti²⁵.

Dolayısıyla Prens Sabahattin'in fikirlerinin karşılık bulabileceği bir siyasi ortam söz konusu değildi. Prens Sabahattin'in kendi söylemleri yanında mütarekeden sonra İstanbul'da

22 Amiral Webb'den İngiliz Dışişlerine 15 Aralık 1918 tarihli telgraf; TNA, FO, nr. 371/3417.

23 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 79-81.

24 *Prens Sabahattin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne – Bütün Eserleri*, haz. Mehmet Ö. Alkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 464-467.

25 Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020/1), s. 445-472.

destekçileri tarafından kurulan fırkalar da benzer görüşleri savunmaktaydılar. Mütareke sonrası Prens Sabahattin yanlısı olarak kurulan ilk fırka, Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası idi. Mütareke sonrası ortaya çıkan cemiyetleşme ve fırkalaşma hareketleri içerisinde kurulan Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti ile Selâmet-i Osmâniyye Fırkası'nın birleşmesinden oluşan Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası, Prens Sabahattin taraftarlarınca kurulmuş olmakla birlikte fırka içerisinde farklı gruplar da bulunmaktaydı²⁶. Millî Mücadele lehine açık bir tavrı olmayan fırkada Prens Sabahattin yanlıları ile diğer gruplar arasında yaşanan çeşitli problemler dolayısıyla ayrışma yaşanmıştı. Bunun üzerine Prens Sabahattin taraftarları Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası'ndan ayrılarak, farklı bir grupla birlikte Millî Ahrar Fırkası'nı kurmuşlardı. Millî Ahrar da Millî Mücadele yanlısı bir çizgiye sahip olmadığı gibi liberal-milliyetçi söylemleriyle Millî Mücadele hareketini İstanbul'a bağlamaya çalışan bir siyaset yürütmekteydi. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa her iki fırkaya karşı da olumsuz bir görüşe sahipti²⁷.

İstanbul'da taraftarları aktif siyasi hayat içerisinde yer alırken Prens Sabahattin, Damat Ferit'in Sadaret'i sonrası Türkiye'ye dönmediği gibi Paris Barış Konferansı nezdinde yürüttüğü çalışmaları da durdurmuştu. Avrupa'daki kadrosuyla birlikte Türkiye lehine çalışmalarını sürdürmemiş, 1919 yılı yaz aylarında tekrar bazı girişimleri görülmeye başlanmıştı. Damat Ferit'in Sadaret'e gelmesi sonrası Prens, Avrupa'daki çalışmalarını da durdurmuştu. Ne Barış Konferansı'na ne de kamuoyuna yönelik siyasi faaliyetlerde bulunmamıştı. Haziran ayından itibaren Damat Ferit'in Sadaret'ten ayrılacağına dair söylentiler çıkmaya başlayınca Prens Sabahattin de yeniden siyasi faaliyetleriyle ortaya çıkmıştı. Damat Ferit'in Sadaret'ten ayrılacağı beklentisine neden olan gelişmeler ise Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin istediği neticeleri alamaması ve Anadolu'da gelişen Kuva-yı Milliye hareketi karşısında hükümetin giderek etkisiz hale gelmesiydi. Neticede beklenen olacak ve Sivas Kongresi'nin toplandığı dönemde Damat Ferit, Sadaret'ten azledilecekti. Bu süreçte Amerikalı ve Avrupalı liderlere yolladığı muhtıralarla Prens yeniden barış konferansında Türkiye'nin haklarını Wilson prensipleri çerçevesinde gündeme getirmeye başlamıştı. Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré'e²⁸ ve Amerikan Başkanı Wilson'a yolladığı muhtıralarla Türkiye'nin bağımsızlığının sağlanmasının uluslararası hukuk ilkelerinin gerekliliği olduğunu vurgulamıştı²⁹.

Prens, Türkiye'nin haklarını alması için uluslararası alanda siyasi çalışmaları artırması gerektiğini düşünüyordu. Kendisi Türkiye'ye dönmenden önce Hususi Kâtabi Satvet Lütfi'nin

26 Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, XXXII/1 (İstanbul 2022), s. 381-403.

27 Ramazan Erhan Güllü, "Millî Ahrar Fırkası ve Mütareke İstanbul'unda Liberal Milliyetçilik", *Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e Armağan*, ed. Ahmet Köksal - Veynel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2022, s. 265-278.

28 "Prens Sabahattin Bey'in Muhtırası Hakkında", *Yeni Gazete*, nr. 1765-201, 21 Haziran 1919, s. 1.

29 "Sabahattin Bey'den Wilson'a Açık Mektub", *Alemdar*, nr. 163-1473, 5 Haziran 1919, s. 1-2.

basına verdiği bilgilere göre, Damat Ferit Paşa'nın Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtıraların ve Avrupa seyahatinin olumlu olduğunu düşünen Sabahattin Bey, Damat Ferit Paşa'dan ziyade kabinenin genelinin başarısız olduğu görüşündeydi. Avrupa'da daha etkili propaganda yapılabilecekken Ferit Paşa bunu başaramamıştı. Bu söylemlerde İngiliz politikalarına uygun hareket edilmesi konusunda Damat Ferit'in yetersizliği ve kendisinin bu politikaları hayata geçirebilecek kişi olduğu iması dikkat çekmektedir. Mütarekenin imzalanmasından beri, İngiltere'nin etkin konumda olduğu bir süreçte devletin siyasi faaliyetlerini kendisinin yürütmesi gerektiği beklentisinde olan Prens Sabahattin, Damat Ferit'in başarısızlıklarını yine kendisinin haklılığının kanıtı olarak değerlendiriyordu. Basının kendisine yönelik ilgisinden ve Türkiye'ye dönmesi beklentisinden memnun olan Sabahattin Bey, iç siyaset ve Anadolu'daki gelişmeler hakkında ise İstanbul'da hükümeti güçlendirmek gerektiğini düşünüyor, Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketini doğru bulmadığını ise "muvaffakiyet silahla değil ancak siyasetle olabilecektir" diyerek dile getiriyordu. Avrupa'ya güven veren bir siyaset takibiyle Türkiye'nin kurtulması sağlanabilirdi!.. Sınırları belirlenmemiş bir Türkiye'nin haklarını bu şekilde savunması beklenemezdi³⁰.

İstanbul'a Dönüşü ve İlk Beyanatları

Damat Ferit Sadaret'ten ayrıldıktan üç ay sonra, 8 Aralık 1919'da İstanbul'a dönen Prens Sabahattin, taraftarlarına göre dönüşünden itibaren açıkça Millî Mücadele'yi destekleyen bir siyasi duruşa sahipti. Bu anlatıların en yaygını -yine bir dönem Prens'in hususi kâtipliğini yapmış olan- yakın adamlarından Ahmed Bedevî Kuran'a aittir. Prens'in Türkiye'ye döndüğü günlerde, kendisi de Avrupa'da Prens'in yanında bulunan ve çalışmalarını birlikte sürdürdükleri Kuran, Türkiye'nin yakın tarihine dair kaleme aldığı yazı ve eserlerin neredeyse tamamını Prens Sabahattin'in mücadelesinin haklılığını vurgulamaya ayırmıştır³¹. Kuran'la birlikte Nezahet Nurettin Ege'nin de naklettiği benzer anlatılar, literatürdeki birçok çalışmada Prens Sabahattin'in Millî Mücadele yanlısı bir siyasi figür olarak anlatılmasına neden olmuştur³². Hatta Ege'nin yazdıkları, Prens Sabahattin taraftarlarının Mütareke sonrası başlayan direniş hareketlerinde yer aldıkları gibi, hatta bazı yerlerde direnişi örgütlediklerini ima edecek bir anlatıya sahiptir³³.

Kuran, Prens Sabahattin'in bazı özel talimatlarını yerine getirmek üzere, kendisinin Prens'ten önce İstanbul'a geldiğini belirtir. Daha sonra yola çıkan Prens Sabahattin Bey ise

30 "Prens Sabahaddin Bey Efendi Hakkında Kâtib-i Husûsîsi Satvet Lütfî Bey'in Beyânâtı", *İkdam*, nr. 8073, 1 Ağustos 1919, s. 1.

31 Kuran'ın biyografisi ve tarihçiliği hakkında ayrıca bkz. Ali Birinci, "Ahmet Bedevî Kuran: Jön Türklüğün Tarihçisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 12 (Konya 2002), s. 1-37.

32 *Prens Sabahaddin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, s. 11; Burak Koçak, *Prens Sabahaddin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 95-97. Abdullah Uçman, ihtiyatlı bir üslupla Prens'in 1919 yılından sonra "Millî Mücadele hareketini destekler bir tavır" sergilediğini söylerken haklı bir çekinceye bulunmaktadır. Abdullah Uçman, "Prens Sabahaddin (1878-1948)", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 341-342.

33 Ege, *a.g.e.*, s. 381-389, 413-415.

vapura henüz binmişken Türk gazetecileri ile sohbet etmiş ve Türkiye'deki millî hareket hakkında da görüşlerini dile getirmiştir. Kuran, Prens'in 8 Aralık 1919 günü İstanbul'a ulaştığı yolculuğa başladığında, vapurda gazetecilerin mülâkat talebini kabul ederek verdiği beyanatında Millî Mücadele'yi haklı ve zorunlu gördüğünü belirttiğini ifade etmektedir. Kuran'a göre bu görüşler İttihat ve Terakki muhalifi olarak bilinen çevreleri ve hatta Sultan'ı dahi rahatsız etmiştir. Kuran'ın cümleleriyle, Prens'in yola çıkışı ve ifade ettiği görüşler şöyledir:

“Sabahaddin Bey'den aldığım bazı hususî talimatın icrası için kendilerinden evvel İstanbul'a gelmiştim. On beş gün sonra gelen Sabahaddin Bey, (8 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1919) daha vapurda gazetecilerin mülâkat talepleriyle karşılaştı. Tabii bu talepleri reddedemezdi; memleket onu da dinlemek istiyordu. Sabahaddin Bey'in gazetecilere verdiği beyânat, “*İstilaya maruz kalan bir memleket, müdafaa-i nefis için silaha sarılmak mecburiyetindedir*” tarzında idi. Sabahaddin Bey, bu beyanatıyla Anadolu'da taazzuv etmek üzere bulunan kıyam hareketini tasvip ettiğini âlenen izhar etmiş oluyordu. Bu açık sözler, İstanbul muhitinde memnuluk uyandırmış, yalnız İttihat ve Terakki hükümetine muhalefetle iştihar etmiş rüesa üzerinde fena bir tesir yapmıştı. Aynı his saray erkânına ve hattâ hükümdara da sirayet etmişti”³⁴

Gazetelerde, Kuran'ın belirttiği tarihlerde Prens Sabahattin ile yapılmış herhangi bir röportaj yer almamaktadır. Öncesinde de benzer şekilde röportaj veya beyanati yoktur. Dönüşünden birkaç ay önce, sadece bazı gazetelerde, Damat Ferit Paşa'nın iktidardan düşmesiyle Prens'in artık Türkiye'ye döneceğini ve dönüşü sonrası da Millî Mücadele'yi desteklemesinin “ümit edildiği”ni belirten haberlere rastlanmaktadır³⁵. Ayrıca basında sık sık Prens Sabahattin'in dönüşüyle ilgili haberler çıkmakta ve özellikle fikren kendisine yakın görülen gazeteler ve yazarlar, Prens'in dönüşünün öneminden bahsetmekteydiler³⁶. Prens Sabahattin ne İstanbul'a dönüş yolundaki beyanlarında ne de gelişi sonrası yaptığı açıklamalar ve verdiği röportajlarda açıkça Millî Mücadele tarafında olduğunu belirtmiş değildir. Hatta Satvet Lüfti'nin *İkdam*'da yayımlanan röportajında vurguladığı üzere ilk dönemler açıkça silahlı bir mücadeleyi yanlış bulduğunu ifade etmiştir. Sonradan verdiği beyanatlarda ise sadece yaşanan işgaller ve Türkiye'nin paylaşılması talepleri karşısında Türkler'in de bu tür taleplere itiraz ederek mücadele yoluna girmelerinin doğal olduğunu dile getirmiştir. İstanbul'a geldiğinde kendisini karşılayan gazetecilere de benzer bir cevap vermiştir. *Tasvir-i Efkâr*'ın naklettiği şekliyle İstanbul'a geldiğinde “harekât-ı millîye” hakkındaki görüşünün sorulduğu suale verdiği cevap gazeteye şöyle yansımıştır:

34 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 740; ayn.yzr., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 454.

35 Damat Ferit'in Sadaret'ten ayrılışına atfen Prens'in gelmesi için bir engel kalmadığını düşünen *Tasvir-i Efkâr*'ın bir haberindeki yorumu şöyleydi: “Mâni' zâ'il olduğu cihetle bu günlerde şehrimize avdetine intizâr edilmekte olan Sabahaddin Bey'in avdetini ta'cîl ederek sahib-i dirâyet ve ehliyet evlâdının hizmetlerine arz-ı ihtiyâc eden vatan ve millet halâsı uğrunda mesâî'-yi millîyeye iştirâk eyleyeceğini kaviyen ümid ve temenni ediyoruz.”, “Sultân-zâde Sabahaddin Bey”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2865, 9 Ekim 1919, s. 1.

36 “Prens Sabahaddin Bey”, *Vakit*, nr. 740, 27 Kasım 1919, s. 2.

“Esâs i'tibâriyle müdâfaâ-i hukûkun meşrû' bir emel olduğunu ve her milletin kendi hukûkuna riâyet edildiğini görmek arzûsunu perverde etmesi tabii bulunduğunu söylemekle iktifâ etmiştir.”³⁷

Prens Sabahattin'in sözlerinden de açıkça görüldüğü üzere kendisi İstanbul'a geldiğinde alenen Millî Mücadele taraftarı bir tavra sahip değildir. Aksine, “her milletin kendi hukukuna riayet” sözlerinin gerisinde Ermeniler ve Rumlarla ilgili barış konferansında yaşanan tartışmalar ve kendisinin adem-i merkezîyetçi görüşleri dikkate alınırca, Millî Mücadele'nin söylemlerine tamamen aykırı anlamlar da gizlidir. Sultan Vahdettin'in Prens'i İstanbul'a çağırmasının arkasında İngiltere ile yakınlık politikası kurma amacı düşünüldüğünde Prens'in Millî Mücadele lehine bir tavır göstermesinin zaten mümkün olmadığı da bellidir. Hatta Haziran ayı içerisinde basına yansıyan ve “husûsî ve fakat emîn” kaynaklara dayandığı rivayet edilen bazı haberlere göre Prens, eskiden beri savunduğu Türk-Rum dayanışmasının devamlılığını sağlayacağını düşünerek Venizelos'a barış antlaşmasının imzalanması sonrası bir “Türk-Yunan ittifakı teklif etmişti.”³⁸ Yine *İkdam*'dan Ahmed İhsan Bey'in daha önce Cenevre'yi ziyaretinde kendisiyle görüşmesi esnasında, Yunanların Mayıs ayında İzmir'in işgaliyle ilgili görüşlerini sorması üzerine de Prens işgali Türklerle Rumlar arasında yeniden derin bir ayrılık meydana getiren bir hadise olarak yorumlamış ve kendisini ümitsizliğe sevk ettiğini belirtmişti³⁹. Prens, işgali Türkiye'nin haksız bir saldırıya maruz kalmasından ziyade Türklerle Rumların ortak yaşamına zarar veren bir olay şeklinde değerlendiriyordu. Prens'e göre Meşrutiyet'ten itibaren kendisinin politikaları uygulanca Türkiye mütarekeden sonra maruz kaldığı bu olumsuz şartlarla karşılaşmayacaktı⁴⁰.

Mebus Adaylığı ve Sadaret'e Geçme Beklentisi

Prens Sabahattin'in İngilizlere yakınlığı ve Damat Ferit'in Sadaret'i esnasında ne Sultan ne de İngilizler için beklenen politikaları hayata geçirememiş olması, Prens'in Sadaret'e getirilmesi beklentisini artırmıştı. Paris Barış Konferansı'ndan Türkiye'nin geleceğiyle ilgili olumlu kararların çıkmayacağına dair alınan haberler Sultan'ın Prens'e yakınlışmasına sebep olmaktadır. Bu durumla ilgili haberler Türk kamuoyu kadar İngilizlerin kendi aralarındaki yazışmalar ve yabancı basında da görülmekteydi. Bunlara göre, Damat Ferit ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan beklediğini bulamayan Sultan Vahdettin, Prens Sabahattin ile Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası'na yönelmeyi düşünüyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, Prens Sabahattin'in Sadaret'e getirilmesine itiraz ettiği de söylenmekteydi⁴¹.

37 “Sultân-zâde Sabahaddin Bey'in Muvâsalâtı”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2926, 9 Aralık 1919, s. 1.

38 “Prens Sabahaddin ve Venizelos”, *Memleket*, nr. 136, 25 Haziran 1919, s. 2.; “Sabahaddin Bey ve Venizelos”, *Yeni Gazete*, nr. 1769-205, 25 Haziran 1919, s. 1.

39 Ahmed İhsan, “Sabahaddin Bey Efendi Hakkında”, *İkdam*, nr. 8194, 4 Aralık 1919, s. 1.

40 “Sabahaddin Bey Efendi'nin Avdeti”, *İkdam*, nr. 8199, 9 Aralık 1919, s. 1.

41 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – II: Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 107-108.

İstanbul'da döndüğü tarihlerde yapılan mebus seçimleri için Prens, taraftarlarınca önceden aday gösterilmişti. *Alemdar*⁴², *Vakit*⁴³ ve *Tercüman-ı Hakikat*⁴⁴ gibi kendi taraftarı gazeteler tarafından desteklenen Prens Sabahattin, kendi kadrosu büyük oranda fırkadan ayrılmış olmakla birlikte Sulh ve Selâmet-i Osmâniye Fırkası'nın ve kendi ekibince yönetilen Millî Ahrar Fırkası'nın aday listelerinde de yer alıyordu. Hatta Prens Sabahattin'in mebusluğunun, Heyet-i Temsiliye'ye de teklif edildiği anlaşılmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Paşa'ya çektiği bir telgrafta, Kuva-yı Milliye taraftarı olan Prens Sabahattin'in mebusluğu hakkında kendisiyle görüşüldüğünü ifade etmekteydi⁴⁵. Ancak Heyet-i Temsiliye bu hususta bir tavır almamıştı. Millî Mücadele taraftarı basın ise genel olarak Prens'in adaylığına baştan muhalefet etmişti. *Yeni Gün* gazetesi Prens Sabahattin'in daha önce *Tribune de Genève* gazetesinde yer alan mülâkatında söylediklerine atıf yaparak, adaylığına itiraz ediyordu. *Yeni Gün*'e göre "Ermenistan hükûku nâmıyla vasi' bir sahâ kabulünde tereddüde mahâl (görmediği gibi)" böyle bir sahayı kabule taraftar olan ve kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkan birisinin İstanbul'dan mebus aday olması kabul edilemezdi⁴⁶.

"... Bilmek istiyoruz ki acaba namzedler mutlaka haklarında hâsıl olan ma'lûmât-ı kâmile ve kana'ât-ı kaviiyyeye binâen mi ileriye sürülüyorlar, yoksa isimlerinin tanınmasına kapılmakla gelişi güzel mi?

Bu suâli vaz' etmekden maksadımız daha ziyâde ikinci şıkka ihtimâl vermekde olduğumuzdandır. Meselâ Sabahaddin Bey Efendi, şimdiye kadar meslek-i siyâsîsi sûret-i vazihâda anlaşılmanmış zevâtındandır. Hiç olmazsa bu bizce böyledir. Sabahaddin Bey'in adem-i merkezîyetçiliği ma'lûm idi. Fakat son zamanlarda İsviçre gazetelerinden birine verdiği mülâkatı hayretle okuduk. Sabahaddin Bey bu mülâkatda Ermenistan hükûku nâmıyla vasi' bir sahâ kabulünde tereddüde mahâl görmedikten sonra pek kolaylıkla taraf-dârılık ediyor, ve kapitülasyonların adem-i ilgasını iltizâm ediyordu. Kendisi bu fikir ve meslekde bir adam olabilir. Fakat faraza İstanbul müntehibleri bu fikr ve meslekde bir adamı kendilerine meb'ûs olarak intihâb ederler mi, hatta Millî Kongre meslek-i siyâsîsi böyle olan bir zâtı İstanbul meb'ûs namzedi olarak ileriye sürerler mi? İşte meçhûl olan nokta burasıdır."

Prens Sabahattin taraftarları *Yeni Gün*'deki görüşlere itiraz ettikleri gibi, Prens'e karşı bu görüşlerin asıl sahibinin -gazetenin de sahibi ve başyazarı olan- Yunus Nadi olduğu düşüncesindeydiler. Prens Sabahattin adına Yunus Nadi'ye cevap veren Doktor Hüseyin ve Doktor Safvet, Yunus Nadi'yi "İttihatçılıkla" ve İttihatçıların "ahlaksızlıklarını" devam ettirmekle suçlamışlardı⁴⁷.

42 "İstanbul'dan Kimleri Meb'ûs Çıkaralım?", *Alemdar*, nr. 367-2667, 18 Aralık 1919, s. 1.

43 "Müntehib-i Sânilere Sırf Memleket Nokta-i Nazarından Tavsiye Etdiğimiz Namzed Listesi", *Vakit*, nr. 760, 18 Aralık 1919, s. 1.

44 "Belli Başlı Namzedlere Bir Nazar", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 13924, 17 Aralık 1919, s. 1.

45 Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 299.

46 "İstanbul Meb'ûsları Kimler Olacak?", *Yeni Gün*, nr. 236, 12 Aralık 1919, s. 1.

47 *Alemdar*, nr. 333-2633, 13 Kasım 1919, s. 1; Sabahaddin Bey Meslek-i İçtimâisi Müntesiblerinden Doktor Safvet, "Prens Sabahaddin Bey Hakkında Bir Cevâb – Yunus Nadi Bey'e:", *Alemdar*, nr. 336-2636, 16 Kasım 1919, s. 3; Doktor Hüseyin- Doktor Safvet, "Yunus Nadi Bey'e Açık Mektubumuz", *Peyâm*, nr. 346-104, 16 Kasım 1919, s. 3; *Alemdar*, nr. 246-2646, 27 Kasım 1919, s. 3.

Bu tartışmalarla gidilen seçimde neticede Prens Sabahattin başarı elde edememiş ve seçimi kazanamamıştı⁴⁸. İki türlü yapılan seçimlerde, ikinci seçmenlerden yeterli sayıda oy alamayan Prens Sabahattin, Heyet-i Temsiliye tarafından desteklenmediği gibi tabanda siyasi bir karşılık da bulamamıştı. Seçim, Müdafaa-i Hukuk taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu yüzden muhaliflerin çoğu seçimi protesto ederek, Meclis'in "İttihatçı" bir yapılanma haline geldiğini iddia etmişlerdi. Örneğin Ref'i Cevad seçimi "İttihatçıların istedikleri gibi at oynattıkları bir oyun" olarak tanımlamıştı. Ona göre bu bir seçim değil "bu intihâbât İttihat ve Terakki'nin kongre intihâbâtı"ydı⁴⁹.

Mustafa Kemal Paşa ve Prens Sabahattin Arasındaki İlişkiler

Seçimler ve Müdafaa-i Hukuk destekli mebus adaylarının büyük oranda seçimleri kazanması, Millî Mücadele hareketinin elini güçlendirmişti. Paris Barış Konferansı'nda İstanbul'un dahi Türklerden alınmak istendiğine dair haberler duyulması kamuoyunu Millî Mücadele'ye daha fazla yönlendirmişti. Heyet-i Temsiliye, Ali Rıza Paşa Hükümeti ile de temas halindeydi. Prens Sabahattin çekimsiz tavrıyla bu denklemin dışında kalmıştı. Prens'in mebus adaylığı konusunda Heyet-i Temsiliye ile temasa geçilmiş olmasına rağmen, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele taraftarlarının Prens Sabahattin'e karşı görüşleri olumlu değildi. Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 tarihli Büyük Nutku'nda, Prens Sabahattin'in ismi sadece bir yerde geçer. Prens Sabahattin henüz İstanbul'a dönmeden önce, Meclis-i Mebusan'ın açılması ve seçimlerin yapılması hususunda Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti'nin anlaştığı "Amasya Görüşmeleri/Mülakatı" yapılmıştı. Sadaret'te o sırada Ali Rıza Paşa bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, mevcut kabineyi pek de güvenilir bulmamaktaydı. "Aciz ve Sultan'dan mevki kapmak derdinde olanlardan oluşan bir heyet" olarak gördüğü kabinenin "Harekât-ı Milliye'ye kısmen lehdar kısmen de aleyhdâr olduğunu" düşünüyordu. Ancak Sultan Vahdettin, Heyet-i Temsiliye ile uzlaşan bu kabineye dahi tahammül gösteremeyerek ilk fırsatta kabine değişikliğine giderek istibdadı sürdüreceği yeni bir kabine teşkil edebilirdi. Bu yüzden Heyet-i Temsiliye, Meclis-i Millî açılana kadar Ali Rıza Paşa kabinesinin muhafaza edilmesi kararı almıştı. Ancak Sultan Vahdettin'in tahmin edildiği gibi kabineyi değiştirmeye yönelik hamlelerinin olduğuna dair bazı emareler görülmüştü. İstanbul'daki Kuva-yı Milliye teşkilatı mensuplarının 31 Ekim 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye'ye ilettikleri bilgilere göre kabine değişimi için hazırlıklar yapılmaktaydı:

"İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa Mabeyn'e gidiyor, iki üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tesbit olunuyor. Müşir Zeki Paşa taht-ı riyâsetinde bir kabine teşkil edilecek, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahaddin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dâhiliye, Eşref, Mahir Said ve sâire diğer nezâretleri alacaktır. Bunlardan Sabahaddin ve Mahir

48 "Dün İstanbul Meb'ûslarını İntihâb Etdi", *Alemdar*, nr. 368-2668, 19 Aralık 1919, s. 1; "İhrâz-ı Ekseriyet Edemeyen Namzedler", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 13926, 19 Aralık 1919, s. 2; "Dün İstanbul Meb'ûsları Ta'ayyün Etdi", *Vakit*, nr. 761, 19 Aralık 1919, s. 1.

49 Ref'i Cevad, "Milleti Tebri'e Etdirmek Lâzım", *Alemdar*, nr. 368-2668, 19 Aralık 1919, s. 1.

Said'e henüz teklifat olmamışdır. Zât-ı Şâhâne, Ali Rıza Paşa'ya, vakt-i münâsibinde belki bu günlerde, istifa teklif edecektir ...”

Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye tarafından Ali Rıza Paşa'ya böyle bir değişiklik durumunda görevini asla terk etmemesi, kabine değişikliğinde bütün memleketin İstanbul ile alakasını keseceği bildirilmişti⁵⁰. Herhangi bir kabine değişikliği de yaşanmamıştı. Ancak Heyet-i Temsiliye'ye İstanbul'dan iletilen bilgilerde adının geçtiği şekliyle Prens Sabahattin “istibdadın devamını sağlayacak” bir heyetin içinde zikredilmekteydi ve üslubundan da çok net anlaşıldığı üzere bu durum Mustafa Kemal Paşa açısından Prens'e karşı son derece olumsuz bir bakışa neden olmuştu.

Buna karşılık Prens Sabahattin'in İstanbul'a dönüş sürecinde, İstanbul'da Kuva-yı Milliye teşkilatı olarak çalışan, Kara Vasıf Bey'in kurduğu İttihatçı bir yapılanma olarak da bilinen Mütareke döneminin ilk millî örgütü Karakol Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği bazı bilgiler Prens'e karşı genel olarak Kuva-yı Milliye temsilcileriyle Mustafa Kemal Paşa'nın bakışını yumuşatmıştı. Kabineyle ilgili tartışmalardan birkaç hafta önce Karakol Cemiyeti'nin İstanbul'dan Sivas'a verdiği bilgilerde Prens'in dönüşünden bahsedilmişti. Galatalı Şevket Bey imzasıyla Heyet-i Temsiliye'ye Prens'le ilgili olarak iletilen ilk bilgide, “Prens Sabahaddin İstanbul'a gelecek ve Millî Ahrar'a girecektir” denilmekteydi⁵¹.

Karakol Cemiyeti'nin Prens'in gelişinden birkaç gün önce, Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere çektiği bir şifre telgrafta da Prens'le teşrik-i mesaiyi olumlu gördükleri, onun prensipleriyle Kuva-yı Milliye'nin prensiplerini birleştirme imkânı olabileceği ve Prens'in Sivas'a giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinin uygun olacağı düşünülüyor ifade edilerek Mustafa Kemal Paşa'nın fikri sorulmaktaydı. Farklı bilgilerin de verildiği telgrafta Prens'le ilgili kısım şöyleydi:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
Nuh Bey'e⁵²

“Prens Sabahaddin İstanbul'a gelmek üzeredir. Müşarünileyhin şahsiyetinin mühim olduğu ve idâre ve takib edilmesi lâzım gelen siyâset-i memleket hususunda kendilerine mahsus pek iyi prensipleri bulunduğu şüphesizdir. İşbu prensipleri bizimkilerle tevhid eylemek

50 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti Yayını, Ankara 1927, s. 160-161.

51 İstanbul'dan, Çanakkale Mevki'-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket'den Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'e 17 Ekim 1919 tarihli şifre; BOA, MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 5-0-92.

52 “Nuh Bey”, Karakol Cemiyeti içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın kullandığı takma isimdir. Aslıhan Kılınc, “Osmanlı İstihbaratı Karakol Cemiyeti'nde Kod Adı Kullanımına Örnekler: Nuh/Mustafa Kemal Paşa, Musa/ Ali Fuat Cebesoy, İsa/Miralay Şevket Bey, Cengiz/Kara Vasıf”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XL/70 (Ankara 2021), s. 252-275.

imkân olduğu hâlde teşrîk-i mesâiyi ve bunun için de kendilerinin bizzat Sivas'a giderek heyet-i muhtemeleriyle şifâhen görüşmesini muvâfık görmekteyiz. Mütalaâlarının inbâsını ricâ ederiz.”

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafa cevabı ise sadece “gelsin” olmuştu⁵³.

Ancak Prens'in Sivas'a gitmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştı. İstanbul'a geldikten sonra muhtemelen Kuva-yı Milliye temsilcileri olarak Karakol Cemiyeti'nden birileriyle görüşmüştü. Mustafa Kemal Paşa ile ise doğrudan bir görüşmesi olmamıştı. Bununla birlikte Prens'in Mustafa Kemal Paşa ile bir itilaf sağlamak düşüncesinde olduğu kamuoyunda da gündeme gelmişti. Dönüşünden birkaç hafta sonra, 1919 yılı Aralık ayı sonlarında, Hususi Kâtibi Satvet Lütfi Bey'i Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Anadolu'ya yolladığına dair rivayetler dolaştığı iddia edilmekle birlikte basında bu haberler tekzip edilmişti⁵⁴.

Anlaşıldığı kadarıyla Prens Sabahattin Karakol Cemiyeti'nin önerisi ve Mustafa Kemal Paşa'nın olumlu cevabına karşılık Sivas'a gitmek istememişti. Siyasi hayatında genel olarak yaptığı gibi kendi adına Paşa'yla görüşmek için Satvet Lütfi Bey'i göndermek istemiş ve yine muhtemeldir ki bu şekilde bir aracı ile görüşmeyi de Mustafa Kemal Paşa kabul etmemişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, Prens Sabahattin'in -belki hanedan mensubu olmasının etkisiyle- kişisel olarak Kuva-yı Milliye'ye olumlu yaklaşımını önemseydiği anlaşılmaktaydı. Sabahattin Bey veya arkadaşları ile Mustafa Kemal Paşa arasında bu dönemde özel bir görüşme gerçekleşirse de İstanbul'da Karakol Cemiyeti Prens'le temasa devam etmekteydi. Cemiyetin verdiği bilgilere göre kendileriyle Prens arasında irtibatı sağlayan kişi İstanbul'da “Dava Vekili Reşad Bey” idi. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya geçişinden sonra, Karakol Cemiyeti'nin temsilcisi Şevket Bey'e çektiği bir telgrafta, Reşad Bey'le görüşmesini ve Prens Sabahattin hakkında ondan alacağı malumatı kendisine iletmesini istemişti⁵⁵. Şevket Bey'in bir haftadan fazla bir süre sonra (11 Ocak 1920) Reşad Bey'le görüşerek verdiği bilgilere göre Sabahattin Bey mebus değil doğrudan Sadrazam olmak arzusundaydı. Ankara'ya gitmeyi de istiyordu:

“Reşad Bey'le görüşdüm. Sabahaddin Bey mebus olmak arzusunda değildir. Fikri Sadrazam olmaktadır. Ankara'ya gitmek dahi istiyor.”⁵⁶

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Sabahattin Bey hakkında farklı yerlerden de bilgiler aldığı anlaşılıyor. Paşa, Şevket Bey'in telgrafından iki gün sonra, 13 Ocak 1920 tarihinde,

53 Şevket Bey'in 3 Aralık 1919 tarihli telgrafi ve aynı gün kendisine çekilen cevâbi telgraf; MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 6-0-13.

54 “Prens Sabahaddin Bey ve Mustafa Kemal Paşa”, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 13938, 31 Aralık 1919, s. 2.

55 Mustafa Kemal Paşa'nın “Nuh” imzasıyla Dersaadet'de, Çanakkale Mevki'-i Müstahdem Kumandanı Şevket Bey Efendi'ye 3 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafi; MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 23-0-83, leaf 1.

56 Çanakkale Mevki'-i Müstahdem Kumandanı Şevket Bey'in, Ankara'da Nuh Bey'e 11 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafi; MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 23-0-83, leaf 3.

Fahreddin Altay ile Cafer Tayyar Paşalara gönderdiği bir telgrafta, Prens Sabahattin'in İstanbul'daki durumu ve Kuva-yı Milliye hakkındaki görüşleri hakkında bilgi vermektedir. Paşa telgrafında, Şevket Bey'den aldığı telgraftaki bilgilerin aksine Prens'in mebus olmak arzusundan da vazgeçmediğini belirtiyordu. Diğer hususlardaki bilgiler farklı olmamakla birlikte daha detaylıydı ve Paşa'nın Prens'e dair görüşleri de olumluydu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Sabahattin Bey mebus seçilmek arzusunda olmakla birlikte Sultan Vahdetin'in Meclis'e sıcak bakmadığının farkındaydı. Ayrıca herhangi bir nazırlıktan ziyade Sadaret'e geçerek kendisi bir kabine teşkil etmeyi umuyordu. Kuva-yı Milliye taraftarıydı ve Kuva-yı Milliye temsilcileriyle İstanbul'da birlikte çalışmaya hazırdı. Bu sırada Sadaret'te Ali Rıza Paşa bulunmaktaydı ve hükümet faaliyetlerini sürdürmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafından, Sadaret'te bir değişiklik olup, Sabahattin Bey'in İstanbul'da herhangi bir görev alması durumunda Kuva-yı Milliye ile yakın ilişki ve irtibat kurma ihtimalini önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Prens'in dönüşü sonrası Kuva-yı Milliyet temsilcileriyle görüşmelerinde Millî Mücadele lehine söylemlerde bulunmasını gerçekçi bulmaktaydı. Telgrafın tam metni şöyledir⁵⁷:

“Dersaadet'te Prens Sabahaddin Beyle görüşülmüştür. Müşarünileyh, mebus olmak arzusunda ise de; Padişahın Meclis-i Mebusan'ı arzu etmediğini, hattâ geçenlerde huzura kabul olunduğu zaman, iki defa; “namuslu adam, bu meclise girmez” dediğini söylemiştir. Prens'in sözleri ve umumi ahvali, bir nezaret kabulünden ziyade, bir kabine teşkiline mütemayil görünmektedir. Müşarünileyh, Kuvvayi Milliye'nin fevkalâde lehdardır. İzmir harekâtını pek meşru telâkki etmektedir. Kuvvayi Milliye rüesasiyle Dersaadet'te teşrik-i mesaiye âmadedir.”

Heyet-i Temsiliye Adına

Mustafa Kemal

13/1/1336 (1920)

Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan bir münasebeti olmasa da Prens Sabahattin İstanbul'da Kuva-yı Milliye temsilcileriyle (Karakol Cemiyeti'yle) bu görüşmelerden sonra da irtibatını sürdürmüştü. Ancak Prens Sabahattin, Millî Mücadele lehine görüşlere sahip olduğunu hâlâ sadece Kuva-yı Milliye temsilcileriyle paylaşıyordu. Kamuoyunda bu yönde bir değerlendirmesi bulunmamaktaydı. 3 Şubat 1920 tarihinde “Vicdân-ı Millî'ye Hitâb” başlığıyla kamuoyuyla paylaştığı görüşleri içerisinde de böyle bir beyan veya imada bulunmuyor, Kuva-yı Milliye lehine görüş beyan etmek bir yana ülkedeki Yunan işgalinden dahi bahsetmiyordu. Buna karşılık bir siyasetçi olarak Venizelos'u övüyor, Girit'in zamanında savaşırsız bir şekilde Yunanistan'a terk edilmemiş olmasını İttihatçıların “Ya Girit Ya Ölüm” sloganlarıyla sürdürdükleri “şoven” politikalarına bağlıyordu⁵⁸.

57 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 741.

58 “Sabahaddin Bey Efendi'nin Beyannâmeleri”, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 13967, 5 Şubat 1920, s. 1; “Prens Sabahaddin Bey Efendi Hazretlerinin Muhtıraları”, *Alemdar*, nr. 416-2716, 6 Şubat 1920, s. 1-2; “Prens Sabahaddin Bey'in Muhtırası”, *İkdam*, nr. 8257, 6 Şubat 1920, s. 1-2; “Sabahaddin Bey'in Vicdân-ı Millî'ye Hitâbı”, *Vakit*, nr. 808, 6 Şubat 1920, s. 1-2.

Prens'in dönüşünden sonra bu şekilde devam eden politik tavrı neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine karşı olumlu görüşleri de giderek farklılaşmıştı. Mart ayı başlarında Sadaret'te değişim yapılacağı kesinleşmiş gibiydi. Heyet-i Temsiliye de İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla sürece müdahil olmaya çalışarak Millî Mücadele'ye olumlu yaklaşan bir ismin Sadrazam olmasını sağlamak istiyordu. İstanbul'dan alınan bilgilere göre Sultan Vahdettin yeniden Damat Ferit'i Sadaret'e getirmek niyetindeydi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası da bunu sağlamak için çalışıyordu. İngiltere'nin maddi ve siyasi desteğinden emin olan Hürriyet ve İtilaf ile Damat Ferit, Yunanlarla bir itilaf yapıp Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı. İstanbul'da Kuva-yı Milliye'ye olumlu yaklaşan birçok kişi tutuklanacak ve sürgün edilecekti. Bu tehlike karşısında "muhalafet içerisinde erbâb-ı hâmiyet ve sâhib-i vicdân olanlar" Damat Ferit Paşa'nın siyasetine karşı tavrı olarak yeni bir politika ortaya koymak arzusundaydılar. Bu grubun başında da Prens Sabahattin vardı. Prens, Sadaret'e kendisi geçmek için Sultan Vahdettin'i zorlayacak adımlar atmamak niyetindeydi. Bunun için Heyet-i Temsiliye'nin de ağızdan desteğini almak istiyordu:

"Bi't-temâs istihsâl edilen ma'lûmâta nazaran Prens Sabahaddin ve mütefekkir dostlarının şu fikirde oldukları anlaşılıştır: Kin ve garz taraf-dârlığı memleketi izmihlâle, Kuva-yı Milliye'nin de dağıtılması veya tel'in edilmesi vatanın esbâb-ı müdafaâsını mahva en müessir vâsıta olacağı ecilden sezâ-yı tel'indir. Tamamıyla İttihad ve Terakki'ye muâriz ve muhalafetle meşhur fakat namuslu ve vatanperver eşhâdan mürekkeb bir kabine teşekkül etmeli ve fakat bu kabineye bir antant ile Kuva-yı Milliye müzaheretini vaad eylemelidir."

Bu hususta İstanbul'daki Kuva-yı Milliye temsilcileriyle irtibata geçen Prens, kurmak istediği kabine için Heyet-i Temsiliye'den "onay" ve destek istemekteydi. Uygulamak istediği siyaseti de şu şekilde özetliyordu: Hükümetle Kuva-yı Milliye işgallere karşı ortak itirazlarını açıklayacaklar, Ankara'nın onayıyla hükümet bazı vali ve askerî kumandanları görevden alacak ve bu sayede hükümetin Anadolu üzerindeki nüfuzu herkese gösterilmiş olacaktı. İzmir ve Trakya'nın Rumlaştırılmasına karşı olduklarını, Yunanlar dışında müttefik hükümetlerin hiçbirine düşmanca muamelede bulunmayacaklarını, Hristiyan vatandaşların Yunan işgaline direndikleri ve Türklere karşı bir harekete girişmedikleri sürece tüm Osmanlı tebeasıyla aynı muameleye tâbi olmaya devam edeceklerini ilan edeceklerdi. Müttefik devletlere de "Türkiye'yi Türklere bıraktıkça" barış şartlarının kabul edileceği ancak İzmir ve Trakya gibi ülkenin iki önemli uzvundan da vazgeçilmeyeceği açıklanacaktı. Prens, bu sayede hükümetin de Kuva-yı Milliye'nin de hedeflerine ulaşacağını düşünüyordu. Prens'e göre Sultan Vahdettin, Damat Ferit'i sadece İngiliz kuvvetine dayanmak için Sadaret'e getirecekti. Ancak kendisi tarafından bir kabine teşkili önerilir, Damat Ferit ile Hürriyet ve İtilaf haricindeki muhaliflerin de Kuva-yı Milliye ile birlikte kendisini desteklediği görülür ve ne Saltanat ne de Hilafet makamlarına bir zarar gelmeyeceğinden emin olursa Sultan, Damat Ferit yerine kendisini Sadaret'e getirmekten çekilmeyecekti. Zaten İngiltere'nin de böyle bir durumu destekleyeceğinden şüphe yoktu. Prens, Sadaret'e getirilip göreve başladığında, eğer

İstanbul'da Kuva-yı Milliye aleyhine tazyikler ve “siyâset-i hâin-ânelerin tatbîkine devam edilirse” bütün kabinesi ve erkânıyla birlikte “Anadolu'ya ve Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmeyi vaat etmekte”ydi. Kabinesi şu isimlerden oluşacaktı: “Sadaret ve Hariciye Prens, Dâhiliye Hakkı Halid Bey, Maliye'ye Mahir Said Bey, Nafia Midhat Kemal Bey, Ticaret ve Ziraat Abdullah Cevdet Bey, Meşihat'a ulemâdan Cevdet Efendi, Adliye Gümülcineli İsmail Hakkı, Evkaf Said-i Kürdi, Şura-yı Devlet'e Ayan'dan Abdülkadir Efendi, Harbiye'ye Kara Said Paşa veya diğer bir muhalif Paşa.” Heyet-i Temsiliye'den bu kabinenin kabul edililmeyeceği konusunda bilgi istemekteydi⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa cevabî bir telgrafla bu tekliflerin doğrudan Prens tarafından mı yapıldığını yoksa bir aracı ile mi iletildiğini sormuştu. Verilen cevaba göre Prens'le irtibat sağlayan kişi Topçu Binbaşı İhsan Bey'di. İhsan Bey bu bilgileri bizzat Prens'le görüşerek kaleme almış ve Heyet-i Temsiliye'ye iletilmek üzere İstanbul'daki teşkilatın temsilcilerine vermişti⁶⁰.

Heyet-i Temsiliye'nin bu teklife ne cevap verdiğini bilemesek de sonraki gelişmeler cevabın olumlu olmadığını göstermektedir. Öncelikle önerilen kabinedeki isimlerin birçoğu Ankara'nın kabul edebileceği kişiler değillerdi. Ayrıca Prens'in üslubundan, Meşrutiyet dönemindeki siyasi faaliyetlerine benzer şekilde Kuva-yı Milliye'nin de desteğiyle Sultan Vahdettin'i kendisini Sadaret'e ataması için “zorlama” hedefi anlaşılmaktadır. Fiilen işgal altındaki İstanbul'da bu defa belki bir darbe için imkân yoktu -ki öyle olsa Prens'in bunu denemek isteyeceği şüphesizdir- ama Kuva-yı Milliye'nin askerî gücünü Sultan'a karşı bir tehdit olarak kullanma arzusu da açıktı. Diğer taraftan barış şartları olarak kendince öne sürdüğü hususlarla İstanbul Hükümeti merkezli bir çözüm hedeflediği ve Kuva-yı Milliye'yi İstanbul'a bağlı bir oluşum şekline çevirerek, istediği barışın bir parçası yapmak istediği de anlaşılıyordu. Bunlar Kuva-yı Milliye'nin kabul edebileceği şeyler değildi. Tüm bunlarla birlikte Kuva-yı Milliye'nin kendisiyle temas halinde olunursa tavrını Ankara lehine göstereceği beklentisinde olduğu, Sadaret'e gelmesi konusunda en azından İstanbul'daki temsilcilerin olumlu bir tavır benimsedikleri ve kendisi de İstanbul'da Millî Mücadele aleyhine saldırılar olursa Ankara'ya iltihak etmeyi vaat eden Prens Sabahattin'in o ana kadar doğrudan Kuva-yı Milliye lehine bir faaliyeti görülmemiştir. Bundan sonra da görülmediği gibi aksine sadece birkaç hafta sonra Kuva-yı Milliye aleyhine aleni söylemlerde bulunmuştu.

İstanbul'un Resmen İşgali Sonrası Prens Sabahattin'in Tavrı

Sadaret'te beklenen değişiklik olmuş ancak ne Prens Sabahattin ne de Damat Ferit atanmıştı. Yeni Sadrazam Salih Paşa olmuştu. Prens Sabahattin'in Sadaret beklentisi bir

59 “Zafer” imzasıyla Heyet-i Temsiliye'ye çekilen 4/5 Mart 1920 tarihli şifre telgraf; MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 29-0-104, lef 4-12.

60 MSB, ATA.ZB, Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 29-0-104, lef 14-15.

kere daha boşa çıkmıştı. 8 Mart'ta Sadaret'e atanan Salih Paşa'nın göreve başlamasından sekiz gün sonra, İstanbul'un resmen işgal edilmesinin ardından Prens'in basında Kuva-yı Milliye ve Millî Mücadele aleyhtarı beyanâtları yayımlanmıştı. Salih Paşa daha önce Heyet-i Temsiliye ile gerçekleştirilen Amasya Görüşmeleri'ne Ali Rıza Paşa Hükümeti adına katılan dönemin Bahriye Nazırı'ydı. İşgal üzerine, Sultan Vahdettin tarafından yeni kurulan hükümet etkisiz görülmüş ve Sadaret'te kısa süre içerisinde yeniden bir değişiklik yapılması gündeme gelmişti. Prens Sabahattin'in ismi de yine Sadaret için zikredilmeye başlanmıştı. Sultan Vahdettin'in yeniden İngiltere ile yakın görünen birini Sadaret'e getireceği bekleniyordu. O günkü şartlarda bu duruma uygun olarak akla gelen iki isim de -önceden de olduğu gibi- Damat Ferit ile Prens Sabahattin'di. *Alemdar*'ın *Moniteur Oriental*'den naklettiği bir haberde, yaşanan hadiseler üzerine Sadaret'te değişime gidileceği ve bu ortamda uygun ismin de Prens Sabahattin olduğunun düşünüldüğü bildirilmekteydi. Ancak gazete Prens'in bu durumda Sadaret görevini kabul etmeyeceği kanaatindeydi⁶¹.

Sadaret'teki değişim haberleri doğru çıkmış ancak Sultan Vahdettin, İngiltere ve müttefiklerle ilişkileri düzenleme konusunda yine Damat Ferit Paşa'dan yana bir tutum sergileyerek Sadaret'e tekrar Damat Ferit'i getirmişti. Yaşanan işgal sebebiyle Salih Paşa sadece yirmi sekiz gün Sadaret'te kalmış, yerine tekrar Damat Ferit Paşa kabinesi kurulmuştu. Resmî işgal sonrası yaşanan bu karmaşa sırasında ve Salih Paşa'nın istifasını verdiği günlerde basına yansıyan sözlerine göre Prens Sabahattin, Salih Paşa'yı "Kuva-yı Milliye ile münâsebetde bulunduğu" için, devletin vaziyetini düzeltebilecek salâhiyet ve iktidarda görmüyordu. Prens'e göre, yöneticiler en azından kati bir samimiyet göstermeliydiler ve Türkiye maziyi tamamen unutmak istediğine dünyayı inandırmalıydı. Açıkça ifade etmese de Prens Sabahattin'in sözlerinden, eskiden beri kavgalı olduğu Damat Ferit'in Sadaret'e gelmesini Salih Paşa'ya göre daha olumlu gördüğü anlaşılmaktaydı:

"Türkiye, tarih-i hayâtının en vahim safhâsını geçiriyor. Binâen aleyh vaz'iyette bir salâh husûle getirmek için pek cezrî tedâbire lüzum ve ihtiyaç vardır.

Salih Paşa, Kuvâ-yı Milliye ile münâsebetde bulunduğu cihetle bu buhrânı ref' eylemek için en az salâhiyet-dâr ve muktedir olanıdır. Her şeyden evvel zimamdârân-ı umûr tarafından kat'î bir fa'âliyet ve samimiyet gösterilmesine lüzûm vardır. Yeni vaz'iyetimizi müdrîk olduğumuzu ve bütün felâketlerimizin menbâ'ı olan mâziyi adem-âbâd nisyâne annak emelinde bulunduğumuzu isbât etmeliyiz."⁶²

Prens'in "kat'î bir fa'âliyet ve samimiyet gösterilmesi"nden kastının barış için müttefiklerle ilişki ve Kuva-yı Milliye'ye karşı tavır olduğu açıktır. Beyanatı yayımlayan *Alemdar* gazetesinin manşeti de Damat Ferit'in kabinesini kurduğunu müjdelerken Kuva-yı Milliye'yi "asi" ilan etmekteydi⁶³.

61 "Prens Sabahaddin Bey", *Alemdar*, nr. 459-2759, 21 Mart 1920, s. 1.

62 "Sabahaddin Bey'in Beyanâtı", *Alemdar*, nr. 475-2775, 6 Nisan 1920, s. 1.

63 "Ferid Paşa Kabinesi Kat'iyen Teşekkül Etdi - Kuvâ-yı Milliye Âsîdir", *Alemdar*, nr. 475-2775, 6 Nisan 1920, s. 1.

Kendisi de birkaç hafta önce, o anda eleştirdiği Salih Paşa ile aynı tavrı göstererek Kuva-yı Milliye destekli bir kabine kurmaya çalışan Prens'in, İstanbul'un resmen işgali üzerine tavrı tamamen değişmişti. Muhtemelen Prens, İstanbul'u resmen işgali altına alan İngiltere'nin Millî Mücadele hareketini askerî olarak da sonlandırabileceği kanaatindeydi. Prens Sabahattin'in bu süreçte -iktidarda olan Damat Ferit ve hükümetinin yanında- Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile de önceki soğukluklarını ortadan kaldırarak yeniden birlikte hareket etme çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına giden süreçte bu yakınlığın giderek artırıldığı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile temasta olan Prens Sabahattin'in, Osmanlı Devleti'nin imzalayacağı barış antlaşması sonrası (Sevr Antlaşması) firkanın programının "demokrasi" esaslarına göre düzenlenmesi çalışmalarına destek vereceğine dair haberler yayımlanmıştı⁶⁴. Hürriyet ve İtilaf'ın geçişecek hükümette Sadrazam adayı olarak Prens Sabahattin'i önerdiğine dair *Times*'da bir haber çıktığı gibi, birkaç ay sonra -Damat Ferit Hükümeti'nin sonlanmasının ardından- Prens'e Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başkanlığının önerildiği de iddia edilmişti. Prens bu teklife karşı bazı koşullar öne sürmüştü ve fırka bu koşulları inceleyeceği cevabı vermişti⁶⁵. Prens'in zaten resmen bir fırka liderliği yapmak istememesi eskiden beri sürdürdüğü temel politikalarından olduğundan, bu tür görüşmelerin kendisi için sadece aralarındaki soğukluğu giderme çabası olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Prens Sabahattin, Yunanistan ve Venizelos lehine söylemlerine de hâlen devam etmekteydi. Yunanistan Başbakanı Venizelos'a karşı girişilen suikast sonrası Yunan Mümessiliği'ne giderek geçmiş olsun dileklerini ileten ve "kartvizitini bırakan" Prens⁶⁶, Atina kaynaklı kimi habere göre de görüştüğü bazı Rum ve Yunan siyasilere hâlâ "Türk-Yunan i'tilâfı" sağlanmasından bahsediyordu. Bu görüşü birçok Türk diplomat ve yazarın da desteklediğini ifade ediyordu. Venizelos'tan, "Yunanistan'ı eski şevket ve azâmetine" kavuşturan lider olarak bahsederken Millî Mücadele veya Mustafa Kemal Paşa'dan hiç bahsetmiyordu. Türk-Yunan itilafını da en iyi kendisinin sağlayacağını söyleyerek yakında Atina'yı ziyaret etmek istediğini belirtiyordu. Prens'in beyanâtının Türkçe tercümesi şöyleydi⁶⁷:

"Bugünden i'tibâren Türkiye için yeni bir ufuk tulû' ediyor. Her ne sûretle olursa olsun Yunanistan ile i'tilâf-ı dostâneyi ta'kîb etmeliyiz. Bu i'tilâfdan pek kıymet-dâr menâfi' te'mîn edilecektir. Yunanistan, zamânımızın büyük diplomatlarından olan Mösyo

64 "Hürriyet ve İ'tilâf Programının Ta'dili", *Dersaadet*, nr. 17, 24 Temmuz 1920, s. 4.

65 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 240.

66 *Dersaadet* gazetesi muhbirine, Yunan Mümessilliği'ne gidış gerekçesini Prens Sabahattin şöyle açıklamıştı: "Mösyo Venizelos'u on seneden beri tanırım. Husûsî dostluk ile kana'ât-i siyâsiyye mes'eleleri birbirinden pek ayrı şeylerdir. Kavâid-i insâniyye nokta-i nazarından Venizelos'un ma'rûz kaldığı böyle bir mes'eledede benim bigâne kalmaklığım doğru olamaz idi. Buna binâendir ki mümessillîğe gittim ve kartdöviziyetimi bırakmak sûretiyle adâb-ı muâşereteye riâyet etmiş oldum." "Prens Sabahattin Bey Efendi'nin Kartviziti", *Dersaadet*, nr. 39, 17 Ağustos 1920, s. 1.

67 "Türkiye – Yunan İ'tilâfına Dâir Prens Sabahattin Bey'in Fikri", *İleri*, nr. 970, 30 Eylül 1920, s. 1.

Venizelos'un iktidâr ve meziyyeti sâyesinde eski şevket ve azâmetini kazanmışdır. Mösyö Venizelos'a en büyük i'timâdi ben beslerim. Kendisiyle dostâne münâsebetim vardır. Türk-Yunan i'tilâfını müzâkere etmek ve kendisiyle mülâki olmak üzere yakında Atina'ya azîmet edeceğimi ümid ederim.”

Mart 1920'den itibaren 1921 yılı ortalarına kadar Prens Sabahattin'in ne basında ne de hususi görüşmelerinde Millî Mücadele'ye dair olumlu bir görüşü, desteği ya da bu yönde bir tavır görülmemiştir. Elbette resmî işgalle birlikte İstanbul'da yaşanan tutuklamalar ve artan baskı politikası içinde açıktan bir Millî Mücadele taraftarlığı yapması söz konusu olamazdı. Ancak dönüşü sonrası yaptığı gibi perde arkasından böyle bir tavır sergilediği ya da destekçisi olan basın üzerinden böyle bir politikayı ima edecek yayın yaptırdığı da görülmemiştir. Taraftarları da eserlerinde bu dönemden hiç bahsetmezler. Millî Mücadele taraftarı basına göre ise Prens, Millî Mücadele aleyhine tavrını sürdürmekteydi. 1921 yılı Ocak ayında, Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde⁶⁸ yayımlanan bir haberde, Prens Sabahattin'in bir beyanatında “Türkiye için Sevr'in tasdikinden başka çare olmadığını” söylediği belirtilerek, “Venizelos'un eski dostu bunu acaba hangi ilimden çıkarıyor” diye soruluyordu. İstanbul siyasetinden ve Saray üzerinden iş yapmaya çalışmakla suçlayıp, “Arnavutköy Asilzâdesi” diye tanımladığı ve “kraldan ziyade kralcı” olarak tarif ettiği Prens Sabahattin'in Sevr'i kabul söylemini gazete şöyle haberleştirmişti⁶⁹:

“Dünya bir taraftan Türk sülhünün maskaralaşmış bir siyaset oyunu olduğunu anlayarak gâlibler aralarında kendileri için uğursuz oyunun devâmına imkân kalmadığını hissederken İstanbul'da hayatı kitaplar arasından görmeye alıştığını iddia eden bir adam, hani şu zamân âlimi, politikacı, Edmond Demolins tarîkinin post-nişni olan Sabahaddin Bey (!) de dünya diplomatları siyasetden ve Şark işlerinden dem vururken bizim işlerden bahsediyor. Uzun zamanlar ilmi kanâ'atlere müstenîd idare sistemi kurmak isteyen Sabahaddin artık bu sefer “adem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsî” düstûrlarının birer kukla olduğunu yavaş yavaş hissetmiş olacak ki, bunlarla bir güzergâh yapmadan, doğrudan doğruya memleketi kurtaracak yolun başlangıcını ve nihâbetini gösteriyor: Sevr sülhünü kabul! ... Kim bilir, belki bir gün İstanbul'da “Science Sociale”i “Sevr muâhedesinin memlekete tatbik fâideleri ilmi diye işiteceğiz! ...

İstanbul'da bir nev' mantık vardır ki, memleket hudûdunu sarayın duvarlarında nihayet bulur zanneder, onun için bazen hudûd Viyana önlerine kadar bile gitdi, fakat sınır sarayın

68 *Anadolu'da Yeni Gün*, Yunus Nadi'nin 2 Eylül 1918 tarihinde İstanbul'da yayımlamaya başladığı *Yeni Gün* gazetesinin, İstanbul'un resmen işgali sonrası 13 Nisan 1920 tarihinde yayınına son vermesi üzerine 9 Ağustos 1920 tarihinden itibaren Ankara'da yayımlanmaya başlamasıyla kurulmuştur. *Yeni Gün* gazetesinin Anadolu'ya nakledilmiş hali gibi dursa da *Anadolu'da Yeni Gün* nitelik ve nicelik olarak büyük oranda farklıydı. Ankara'da yayımlanmasının da verdiği güç ve etkiyle gazete çok daha net olarak Millî Mücadele yanlısı, kimi zaman sözcüsü ve Meclis içinden verdiği bilgilerle de Ankara'daki gelişmeler için çok önemli bir kaynak mahiyetindeydi. Uygur Kocabaşoğlu, “Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yenigün”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi – Atatürk Özel Sayısı*, XXXVI/1 (Ankara 1981), s. 179-202.; Uygur Kocabaşoğlu - Aysun Akan, *Mütareke ve Millî Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve “Maşher”in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 162-166.

69 “Kraldan Ziyâde Kral Taraf-dârları”, *Anadolu'da Yeni Gün*, nr. 517-137, 21 Ocak 1921, s. 1.

duvarları idi! Bugün de İstanbul'da aynı şeyleri âlim, filozof, diplomat geçinen bir ağızdan işitiyoruz ...”

Millî Mücadele'nin Askerî Başarıları Sonrası Tavrı

Prens'in resmî işgal sonrası tavrı çok açık olmakla birlikte başta Ahmed Bedevî Kuran ve Nezahet Nurettin Ege olmak üzere Prens Sabahattin taraftarları ise Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Mebusan'ın açıldığı dönemde Sabahattin Bey hakkında Fahreddin Altay ve Cafer Tayyar Paşalara çektiği telgrafıyla, bundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 1921 yılı yazında yaşanan Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrası Prens Sabahattin'in Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafını zikrederek, Prens'in Millî Mücadele yanlısı tavrını ortaya koyduğunu iddia ederler. Kuran ve Ege'nin zikrettikleri haricinde, muharebeler devam ederken, 18 Temmuz 1921 tarihinde Prens Sabahattin'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği başka bir telgraf basında da zikredilmiştir. Devam eden muharebelerde ordunun direnişini öven Prens Sabahattin'in telgrafi şöyledir:

“Metâlib-i meşru'âmız için mücâdele eden zât-ı âlînizi ve kahraman-âne harb eden Türk ordusunu tebrik ediyorum. Düşmanın her türlü vesâit-i maddiyyeden istifâde etmesine rağmen ibrâz eylediğiniz kahramanlık cidden şâyân-ı iftihârdır. Muvaffakiyet-i kat'iyyenizi bekliyoruz.”⁷⁰

Muharebelerin Türk ordusunun yenilgisiyle sonuçlanması ve ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna doğru çekilmesi sonrası ise Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne bir telgraf daha çeken Prens Sabahattin, ordunun meşru müdafaasını samimiyetle tebrik ettiğini bir kez daha belirtmiştir. Kuran, “Kuva-yı Milliye ve Prens Sabahaddin” başlığı altında bu telgrafi ve Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerini anlatırken Prens Sabahattin bu örgütlenmenin bir parçasıymış gibi bir üslup kullanır:

“Millî mukavemet fikri az zamanda memleketin her tarafına yayılmış ve ilk Kuva-yı Milliye teşekkülleri yavaş yavaş Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar tarafından muntazam kıt'alar haline ifrağ edilmiş, Yunan istilasına karşı müdafaâ hatları kurulmuştu. Bursa ve Kütahya'nın ziyana rağmen, Türk kumanda heyetinde en ufak bir zaâf göze çarpıyor, Türk dilâverleri kavi bir iman ve istikbalen emin bir kanaatle, canla, başla çarpışıyorlardı. İstanbul'da bile, hükümet tarafdarları haricinde, âti hakkında telâşa kapılanlar azdı. Avrupalıların tehdidine ve Yunanlıların mütemadiyen asker sevkine rağmen millî hükümet sonuna kadar müdafaada sebat edilmesini kararlaştırmıştı. Maamafih ahval nâzik bir durumda idi. Anadolu kahramanları silâh tedarikinden ve diğer yardımlardan mahrum bulunuyorlardı. Malî vaziyetleri de endişeden hali değildi. Bununla beraber talihin bu ümitsiz belirtisi hilâfına Türk askerlerinin inancı ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıkları kavi idi.”⁷¹

70 “Sabahaddin Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı Tebrik Ediyor”, *Tevhid-i Efkâr*, nr. 46-3074, 20 Temmuz 1921, s. 1.

71 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 783-784.

Ayrıca Kuran yine telgrafı nakledeırken, yukarıda anlattığı Millî Mücadele yanlılığı ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığın Prens Sabahattin için de geçerli olduğunu vurgulamak için, “O günkü hâli az çok tazvih ettiği için Kütahya'nın sükutu üzerine Prens Sabahaddin Bey'in Ankara'ya, Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne çektiği bir telgrafı aynen bu satırlar arasına alıyorum” der. Telgrafın tam metni şöyledir⁷²:

“Düşmanlarımız da dâhil olduğu halde cihan-ı insaniyetin menfaat-i müşterekesini adalet ve muhabbetten ayrılmamakta gören bir Türk ve Osmanlı sifatiyle mâruz olduğumuz şu en haksız tecavüz-i askerîye karşı müdafaa-i meşruanızı derin bir samimiyetle tebrik eder ve mütecevizlerin müstefid olageldikleri vesâit-i fâika-i maddiyyeye mukabil İlâhi kudretin mazhar-ı lütuf ve muaveneti olmağınızı temenni eylerim.”

Sabahaddin

Kuran'a göre bu telgraf, samimi İttihat ve Terakki muhaliflerinin Millî Mücadele yanlısı olduklarının ve -o sırada Sadaret'te olmayan- Damat Ferit'e kıymet vermediklerinin göstergesidir. Ancak yaklaşık bir yıl önce Sadaret'ten ayrılmış olan Damat Ferit ile ilişkilerinin olmadığını vurgulama ihtiyacı dahi, Kuran'ın anlatısındaki abartıyı gösterdiği gibi, Prens Sabahattin'in önceki dönemde Damat Ferit ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile yeniden ilişkilerini düzenleme çabasını da kapatma arzusunu hissettirmektedir:

“Bu telgrafın çekilişi Yunanlıların Kütahya'yı işgali tarihine ve gayyur İstiklâl müdafilerinin en zayıf sayıldığı bir ana müsadiftir. Yani yukarıki satırlar riya ve tabasbustan âri bir vatan duygusunun mahsulüdür. Şunu da işaret etmek isterim ki, bu telgraf işgal altında bulunan İstanbul'dan çekilmiş ve hattâ birer sureti, benim vasıtamla, bütün matbuata da verilmişti. Görülüyor ki İttihat ve Terakki idaresiyle uzun müddet mücadele eden samimî muhalifler, Anadolu harekâtına tarafdarlık gösteriyor ve bunu izhardan çekinmiyorlardı. Ferid Paşa Hükûmeti'ne ise hiçbir kıymet atfetmiyorlardı.”⁷³

Aynı tarihlerde, Millî Mücadele yanlısı basında, Prens Sabahattin'e yönelik eleştiriler devam etmekteydi. Prens'in hâlen “adem-i merkezîyet” lehine söylemlerde bulunması ağır eleştirilerin hedefindeydi. *Süngü* gazetesi bir haberinde, “31 Mart komplosu Hariciye Nazırı” ve “salon adem-i merkezîyetçisi” şeklinde bahsettiği Prens Sabahattin'in *Tan* gazetesine verdiği bir beyanatta İttihatçıların mevcut durumlarından bahsederken idarede “adem-i merkezîyeti” gündeme getirdiğini ifade ediyor ve bu durumu “insafsızlık” ve “izansızlık” olarak tanımlıyordu⁷⁴.

72 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 784.; Ege, a.g.e., s. 417. Telgraf, *İkdam* gazetesinde de yayımlanmıştır. “Milletin İttihâdı – Prens Sabahaddin Bey'in Telgraf-nâmesi”, *İkdam*, nr. 8746, 20 Temmuz 1921, s. 2.

73 Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 784.

74 “Prensimiz Ne Diyor?”, *Süngü*, nr. 13, 12 Mayıs 1921, s. 2.

Millî Mücadele taraftarı basında Prens Sabahattin hakkında çıkan haberlerin Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi haricinde olduğunu düşünmek pek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla aslında Ankara'yı destekleyen basında çıkan haberler bir anlamda Prens Sabahattin'e karşı Ankara Hükümeti'nin bakışını göstermektedir. Bununla birlikte Prens Sabahattin, Millî Mücadele'nin ve Ankara Hükümeti'nin başarıları arttıkça Millî Mücadele lehine daha açık söylemlerde bulunmaya başlamıştı. Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Konferansı'ndaki görüşmelere ve dönemde yaşanan birçok gelişmede, hükümetin ve ordunun bütün başarılarını tebrik eden, Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi'ne sürekli telgraflar çeken Prens Sabahattin'e ne Meclis'ten ne de Mustafa Kemal Paşa'dan karşılık verilmekteydi. Prens'in tavrının samimi bulunmadığı ve kendisine karşı olumlu bir düşüncenin de olmadığı bu tavidan da açıkça görülmekteydi. Prens, çelişkili söylemleriyle birlikte Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele lehine aleni ve fiilî bir tavır da almamıştı. Muhtemelen İngiltere yanlısı politikalarını sürdürmesi Prens'i böyle bir tavidan alıkoymuş, çelişkili faaliyetleriyle mevcut güç dengesinde yerini belirleme çabasına girerken Millî Mücadele hareketini karşısına almış ve başarısız olmuştu⁷⁵.

Sonuç

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ve Cumhuriyet'in ilanının ardından, 1924 yılında hanedanın sürgünü sırasında Prens Sabahattin de hanedanla birlikte Türkiye'den çıkarılmıştı. 1948 yılında vefatına kadar da yine İsviçre'de yaşamıştı. Kuran ve Ege gibi Prens Sabahattin taraftarları, Millî Mücadele başarıya ulaştıktan sonra kaleme aldıkları eserlerinde ısrarla Prens Sabahattin'in Türkiye'ye gelişinden itibaren Millî Mücadele yanlısı olduğunu vurgulayarak, Cumhuriyet'in ilanı sonrası da Prens'in önceki yıllarda yaşadıklarına benzer bir mağduriyet yaşadığını ima etmektedirler ki bu doğru bir değerlendirme değildir.

Sabahattin Bey'in söylemleri ve tavrı açıkça göstermektedir ki baştan itibaren Millî Mücadele karşısındaki tutumu “orta yolcu”dur. İstanbul'un resmen işgaline kadar olan dönemde, Millî Mücadele'nin başarılı olma ihtimalini yok saymamış ve açıktan olmasa da Kuva-yı Milliye ile temas kurmuştu. Bu tavır kendisine karşı olumlu bir tavra da dönmüştü. Ancak Millî Mücadele tarafında olduğunu gösterecek bir hamlede bulunmamıştı.

Ülkenin kurtuluşu ve geleceğinin belirlenmesinde Millî Mücadele hareketi ile fikir birliği içerisinde olmadığı kesindir. Ankara destekli bir hükümet kurma teşebbüsünde dahi kabine için belirlediği isimler, her iki tarafın fikir ayrılığının göstergesidir. Aslında Prens'in İstanbul'a döndüğü tarih, Millî Mücadele hareketi ile ilişki açısından mütareke döneminin en uygun zamanlarıydı. Damat Ferit Paşa Sadaret'ten alınmış ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştu. Yeni hükümet ile Heyet-i Temsiliye arasındaki yakınlaşma 1919 seçimlerinin yapılmasına zemin hazırlamıştı. Seçimleri de ağırlıklı olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

75 Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – III*, s. 347.

Hukuk Cemiyeti destekli adaylar kazanmıştı. Paris Barış Konferansı'ndan İstanbul'un Türklerden alınacağına dair karar çıkacağı söylentileri ülke genelinde Millî Mücadele lehine bir hava oluşmasını sağlamıştı.

Buna rağmen Prens ne Ankara ile ne de İstanbul'da Kuva-yı Milliye'nin temsilcileri olan Karakol Cemiyeti ile organik bir bağ ve ittifak kurmamıştı. Temsilcilerle yaptığı görüşmelerden çıkan sonuç, hedefinin aslında kendisinin Sadaret'e geçerek bir kabine teşkili olduğunu gösteriyordu. Bu politikasının başarılı olmasıyla Millî Mücadele hareketiyle ilişkilerinde nasıl bir tavır alacağı da belirsizdi. Saltanat kurumunda Prens'e karşı var olan güvensizlik, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara yönetimi için de aynı şekilde geçerli hale gelmişti ve bu güvensizlik ciddi temellere dayanıyordu. Prens, dönüşünden itibaren açıkça Millî Mücadele savunucusu bir tavır sergilememişti. Öncesinde Kuva-yı Milliye karşıtı sözleri bilinmekteydi. İstanbul'un resmen işgaline giden süreçte ve işgal sonrasında ise risk alarak "millî" bir karşı duruş sergilemiş de değildi. İstanbul ve Anadolu denkleminde, Millî Mücadele hareketini güçlü gördüğü dönemde oradan destek almaya çalışmakta tereddüt etmezken, İstanbul'un resmen işgaliyle İngiltere'nin Millî Mücadele'yi yok edeceği düşüncesiyle sert bir Millî Mücadele muhalifine dönüşebilmişti.

Ülkedeki farklı unsurlara dair beyanları ve "her milletin kendi kaderini tayin etme mücadelesini" destekleyen söylemleri, Rumlarla ilgili düşünce ve yaklaşımları da dikkate alınırsa Millî Mücadele'yi yürüten kadro ile hiçbir zaman aynı anlayışla hareket etmediği görülecektir. Elbette Millî Mücadele'nin başarıları ve en sonunda kazandığı zaferle Sabahattin Bey'in tavrı değişmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın ve Ankara Hükümeti'nin bu son söylemleri samimi bulmamalarının ve kendisiyle bir yakınlık kurmamalarının da haksız bir durum olmadığı görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Millî Savunma Bakanlığı (MSB) Arşivi, Atatürk Koleksiyonu – Ziraat Bankası'ndan Gelen Evrak (ATA.ZB),

Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 5-0-92; Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 6-0-13; Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 23-0-83; Kurum: 110-9-1-11., Yer Bilgisi: 29-0-104.

The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO.), nr. 371/3417; 371/3419; 608/110/2.

Sürelî Yayınlar

Alemdar

Dersaadet

İçtihad

İkdam

İleri

Memleket

Peyâm

Süngü

Tasvir-i Efkâr / Tevhid-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

Yeni Gazete

Yeni Gün – Anadolu'da Yeni Gün

Yeni İstanbul

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – II: Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010

_____, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

Artaç, Nevzat, “Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 12 (Isparta 2005), s. 73-102.

_____, “Prens Sabahaddin Bey’in, Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın Yanında Birinci Dünya Savaşı’na Girişini Engelleme Çabaları”, *Belleten*, LXXXI/ 291 (Ankara Ağustos 2017), s. 619-642.

Balı, Rıfat N., *Satvet Lütfi Tozan: Büyük Bir Maceraperest, Koleksiyoner, Hayırsever*, Libra Kitap, İstanbul 2018.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003.

Birinci, Ali, “Ahmet Bedevî Kuran: Jön Türklüğün Tarihçisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*

- Dergisi*, sayı 12 (Konya 2002), s. 1-37.
- Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- Budak, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020/1), s. 445-472.
- Cemal Paşa, *Hatıralar: İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı Anıları*, yay. haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Ege, Nezahet Nurettin, *Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmî Müdafaaaları*, Güneş Neşriyat, İstanbul 1977.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti Yayını, Ankara 1927.
- Güllü, Ramazan Erhan, *İstanbul Türklüğünün Muhafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2021.
- _____, "Millî Ahrar Fırkası ve Mütareke İstanbul'unda Liberal Milliyetçilik", *Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e Armağan*, ed. Ahmet Köksal - Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2022, s. 265-278.
- _____, "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, XXXII/1 (İstanbul 2022), s. 381-403.
- Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet – Yarıda Kalan İhtilâl – Tehcirin İç Yüzü – Nizamiye Kapısı -Prens Sabahattin ve Taklib-i Hükümet*, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Karaca, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- Kılınç, Aslıhan, "Osmanlı İstihbaratı Karakol Cemiyeti'nde Kod Adı Kullanımına Örnekler: Nuh/Mustafa Kemal Paşa, Musa/Alı Fuat Cebesoy, İsa/Miralay Şevket Bey, Cengiz/Kara Vasıf", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XL/70 (Ankara 2021), s. 252-275.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yenigün", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi – Atatürk Özel Sayısı*, XXXVI/1 (Ankara 1981), s. 179-202.
- _____- Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer" in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.
- Koçak, Burak, *Prens Sabahaddin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimâî ve Programı*, Kader Matbaası, İstanbul 1334 (1918).
- Prens Sabahaddin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne – Bütün Eserleri*, haz. Mehmet Ö. Alkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Sarı, Muhammed, "I. Dünya Harbi Öncesi İngiltere'de Kurulan Türkofil Bir Dernek: The Anglo-Ottoman Society", *Bellefen*, LXXXIII/298 (Ankara Aralık 2019), s. 1033-1080.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: III – İttihat ve Terakki: Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Prens Sabahattin*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1954.
- Uçman, Abdullah, "Prens Sabahaddin (1878-1948)", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 341-342.

